

Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu *Hrvatskoj Reviji*¹

BERISLAV JANDRIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor je na temelju napisa u najpoznatijem časopisu hrvatske političke emigracije *Hrvatskoj reviji*, koja je izlazila u Argentini, pokušao prikazati neka stajališta emigracije o društveno-političkim i kulturnim događajima tijekom Hrvatskog proljeća. Izvan svake sumnje je da su 10. sjednica CK SKH i 21. sjednica Predsjedništva SKJ bili kameni međaši u suvremenoj povijesti Hrvata i Hrvatske. Josipa Broza Tita hrvatska emigracija smatrala je glavnim krivcem za slom hrvatskog proljeća i represije koje su kasnije uslijedile, što je vidljivo iz velikog broja napisa.

Ključne riječi: Hrvatska revija, Hrvatska politička emigracija, Hrvatsko proljeće 1971.

I.

Protoklo je više od tri desetljeća otkako je *hrvatsko proljeće* grubom policijskom silom bilo ugušeno i otkako su njegovi inicijatori i nositelji "zaslužili" dugogodišnje stroge zatvorske kazne. Taj je događaj, bez sumnje, jedna od najvažnijih dionica hrvatske suvremene povijesti. Bio je to politički događaj koji je uzdrmao temelje komunističkog sustava odnosno jednopartijskog monopola Saveza komunista Jugoslavije/Hrvatske (SKJ/SKH). Manje značajni povijesni događaji dobili su značajnije mjesto u hrvatskoj historiografiji. Krajnje je vrijeme da hrvatski povjesničari daju objektivnu analizu i rekonstrukciju *Hrvatskog proljeća* bez veličanja ili omalovažavanja bilo kojega od sudionika tih događaja.

Taj povijesni politički događaj bio je nesumnjivo početak onoga što je kasnije zaprepastilo svijet - propasti komunizma i njegove ideologije u SSSR-u u zemljama "istočne demokracije", a zatim u Jugoslaviji. Val demokratskih promjena zahvatio je sve društvene i ekonomske segmente života, od gos-

¹ Na znanstvenom skupu "Hrvatsko proljeće", Zagreb, 18. – 19. prosinca 2001. autor je referirao na temu "Hrvatska emigracija o hrvatskom proljeću".

podarskog, koji je najvažniji, do vojnog, policijskog, prosvjetnog itd. Bivša Jugoslavija, zemlja "bratstva i jedinstva", zbog svega navedenoga, a najviše zbog neriješenog nacionalnog pitanja raspala se smrću desetina tisuća ljudi i ranjavanjem stotina tisuća. To je bila vrlo visoka cijena koju su Hrvatska, i posebno Bosna i Hercegovina platile za svoju samostalnost i neovisnost, za izdvajanje iz Jugoslavije. Iako su ljudski životi najdragocjeniji, ni na trenutak nije postojala dvojba u pučanstvu tih država je li se za tu slobodu i neovisnost trebalo boriti i jesu li žrtve bile prevelike.

Situacija u kojoj je nastalo *hrvatsko proljeće* bila je i na međunarodnom planu vrlo nepovoljna. A Brežnjevljeva "doktrina ograničenog suvereniteta" ugušila je praško proljeće 1968. Zbog tih političkih događaja sovjetska vojna prijetnja ozbiljno se približila granicama Jugoslavije.

Hrvatskim građanima zemlje "istočne demokracije" i SSSR, pogotovo nakon Krležinog "Antibarbarusa" nisu bile uzor, ni u povijesnom, kulturnom ili vjerskom pogledu. Oni su kontinuirano i žestoko pružali otpor tom "uzoru".

II.

U to vrijeme u Jugoslaviji je prevladavala sintagma *socijalizam s ljudskim likom*, koji je Hrvatska željela ostvariti u potpunosti. Pokušaj da se "marksističkom socijalizmu" da ljudsko lice, da ga se humanizira, "bio je posvuda nasilno ugušen, kao pokret slobodnih ljudi i naroda, a napose se progone intelektualci: na Istoku utamničenjima, procesima i zatvaranjima u umobolnice, a isključivanjima iz kompartija u slobodnom svijetu".² Taj socijalizam imao je osim političkih i velike društvene i gospodarske manjkavosti: nisku razvijenost proizvodnje, lošu ekonomsku strukturu i stručnu razinu radničke klase, ekonomske suprotnosti i velike razlike između "sjevera i juga", a "težnje k centralizmu i etatizmu, teško prihvaćanje drugačijih mišljenja od onih službenih /.../" bili su nesvladivi problemi.³ Razlike u društvu na svim razinama bile su evidentne, a nepravilnosti u međurepubličkom funkcioniranju i dominacija Srba u vlasti i ostalim segmentima društva, posebno u policiji i vojsci izazvale su vrhunac nezadovoljstva, ne samo građana, nego državnog i partijskog vodstva Hrvatske.

Komunistički i velikosrpski koncept totalitarnog sustava išao je na štetu svim republikama, a ne samo Hrvatskoj koja se sa svojim ekonomskim mogućnostima, gospodarskim potencijalom, zahtjevom za politikom *čistih računa*,⁴ pravednom deviznom raspodjelom itd. nije uklapala u postojeći državni centralizirani koncept raspodjele. Svojim stajalištima i zahtjevima ona je bila velika suprotnost postojećem konceptu i stvarala je međurepubličke probleme koji su doveli do sukoba u samom Savezu komunista (SK).

² Bonifacije PEROVIĆ, "Socijalizam kao projekt budućnosti, Hrvatski socijalizam", *Hrvatska revija*, Jubilarni zbornik 1951.- 1975., München - Barcelona 1976., 643.

³ Miko TRIPALO, *Hrvatsko proljeće*, Zagreb, 1990., 23.

⁴ Hrvoje ŠOŠIĆ, *Za čiste račune*, Zagreb, 1970.

Neriješeni međunacionalni odnosi, neuspjele društvene, ekonomske, ustavne i gospodarske reforme kao i čitav niz manje važnih reformi, koje su trebale ubrzano mijenjati postojeće nezadovoljavajuće stanje u državi, samo su neki njezini zahtjevi. Međutim, za Hrvatsku je najbolnije bilo ekonomsko i gospodarsko izrabljivanje od raznih eksportera i reeksportera, *Inexsa* i *Genexa*, kao i administrativnih i gospodarskih centara moći, koncentriranih u Beogradu, koji su odlično živjeli na “račun” Hrvatske i njezinih deviza. O gospodarskim teškoćama i nacionalnim suprotnostima u kojima se našla Jugoslavija počeo se “/.../ sve više izjašnjava/ti/ Tito”, smatrajući da je to ključno pitanje za opstanak Jugoslavije.⁵ Politika “čistih računa” i raspolaganje devizama onih koji ih ostvaruju naišla je na veliki otpor centraliziranog državnog aparata. Iako je Hrvatska prednjačila u ostvarivanju deviza (turizam, devizne doznake hrvatskih radnika iz inozemstva), zaostajala je u osuvremenjivanju i modernizaciji u svim segmentima razvoja.

Problematiku nacionalnih odnosa, centralizacije i ostale suprotnosti pred javnost je iznio Josip Broz Tito u govoru 1962. u Splitu, kada se založio za samoupravni i decentralizirani socijalizam. Od tada pa nadalje i ostala problematika nije bila odvojena od najvažnijega, nacionalnog pitanja. Iako su nacionalno pitanje Tito i Partija smatrali riješenim u sporazumu s narodom, koji “sve više učvršćuje jedinstvo i bratstvo naših naroda”, bili su u krivu.⁶ “Mislioci” s takvim nacionalnim gledištima bili su u velikoj zabludi, koja je potrajala nekoliko desetljeća.⁷

Službeno gledišta Tita i Partije bila su u suprotnosti s postojećim stanjem u zemlji jer *narodi* nisu ni prije, ni tijekom, ni nakon rata riješili nacionalno pitanje. Ono je bilo sve lošije, posebno u odnosima na relaciji Hrvati - Srbi. Nitko nije pitao narod da izrekne svoj sud, mišljenje ili ponudi neki zadovoljavajući model *rješenja* nacionalnog pitanja, stalnoga generatora sukoba i krize. Umjesto naroda, Hrvatima i ostalim nesrpskim narodima, nacionalno *rješenje* je samovoljno donijela KPJ/KPH. Da nacionalno pitanje nije bilo riješeno, dokazuje to što se vrlo često nalazilo na dnevnom redu partijskih sjednica, plenuma i kongresa.

Na 8. kongresu SKJ u Beogradu 1964. prvi put nakon rata moglo se čuti dosta miroljubivih i elastičnijih gledišta o pitanju republičkih “nacionalizama” i “šovinizama”. Nagomilani gospodarski problemi uvjetovali su napuštanje rigidne planske ekonomije sovjetskog uzorka, iako su zadržane mnoge njegove karakteristike. Naime, te “nacionalističke” osude odnosile su

⁵ Jure PETRIČEVIĆ, Osmi partijski kongres jugoslavenskih komunista, *Hrvatska revija* (Dalje: *HR*) ožujak-lipanj 1965., 126.

⁶ Opširnije o odnosu hrvatskih komunista prema nacionalnom pitanju vidi: Ivan JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937. - 1941.*, Zagreb, 1972.

⁷ Iako su komunisti iz Hrvatske početkom 2. svjetskog rata činili više od polovice članstva KPJ, što je i pridonijelo iznimnoj uspješnosti partizanskog pokreta u Hrvatskoj, nakon osvajanja vlasti njezin se sastav bitno promijenio, te je tijekom kasnijih godina udio Hrvata u KPJ/KPH bio bitno smanjen, dok je zastupljenost Srba u KPJ/KPH bila dosta veća s obzirom na udio u stanovništvu Hrvatske.

se prije svega na Hrvatsku, Sloveniju i Srbiju, a vrlo malo ili gotovo ništa na ostale republike. Tito priznaje “da postoji unitarizam i hegemonizam” koji se zapravo odnosi na velikosrpske komuniste koji zauzimaju sve ključne pozicije u SK i državi. Velikosrpski centralizam i hegemonija prerastao je i u otvoreni međurepublički sukob u SK, posebno Hrvata i Slovenaca sa saveznom i centralističkom politikom Beograda, koji je Tito kritizirao. Međutim, njegova kritika bila je ponajprije upućena *hrvatskom nacionalizmu*⁸ koji se najviše javlja u kulturi i povijesti, ali i naročito pretjeranim isticanjem nacionalnih obilježja.⁹ Tito je “novim ekonomskim sustavom” želio onemogućiti djelovanje administrativnih centara moći i spriječiti “nepravednu” ekonomsku i financijsku raspodjelu među republikama, koja je navodno dovela do “bujanja nacionalizma”, ali bez uspjeha. Izlaz iz nacionalizma tadašnji režim vidio je u “idejnopoličkom radu s komunistima i svakodnevnoj vaspitnoj djelatnosti u duhu bratstva i jedinstva i jugoslavenskog socijalističkog patriotizma”.¹⁰ U toj neravnopravnoj borbi Hrvati su bili u nepovoljnoj situaciji s obzirom na to da je velikosrpski hegemonizam prevladavao već od 1918. S gledišta hrvatske političke emigracije to je trebalo još više učvrstiti velikosrpsku politiku započetu u vrijeme Aleksandra Karađorđevića koja je dostigla vrhunac pod Rankovićem.¹¹ U realizaciji tog sputavanja *hrvatskog nacionalizma*¹² traženo je uklanjanje svih nacionalističkih naznaka i simbola u udžbenicima i nastavnim planovima u obrazovnim ustanovama u Hrvatskoj. Međutim, protiv takve velikosrpske hegemonije dio *hrvatski orijentiranih* komunista pružao je snažan otpor, čime su Tito i Partija bili nezadovoljni. Podređena i oslabljena iznutra,

⁸ Po mišljenju ondašnjeg partijskog rukovodstva, ali i Srba u Hrvatskoj i Jugoslaviji, krajnji cilj “kojem je težio *hrvatski nacionalizam* svojom agresivnom eskalacijom bio je separatizam, odnosno izdvajanje Hrvatske iz Jugoslavije. On je u savezništvu s “neprijateljskom” hrvatskom političkom emigracijom dovelo u opasnost nacionalni interes hrvatskog naroda, njegovu slobodu i nezavisnost, nudeći Hrvatskoj, pod parolom ‘nezavisne Hrvatske’, satelitski status, a hrvatski teritorij raznim osvajačkim apetitima”. H. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971.*, Zagreb, 1997., 102.

⁹ Pjevanje narodnih pjesama “O ti vilo, vilo Velebita” i “Marjane, Marjane” prilikom vjenčanja, isticanje i vihorenje hrvatske zastave bilo je proglašeno opasnim i ekstremnim hrvatskim nacionalizmom, koji vrijeđa osjećaje srpskog naroda u Hrvatskoj, zbog čega su mladi i studenti najčešće bili prekršajno kažnjavani.

¹⁰ J. PETRIČEVIĆ, n. dj. 128.

¹¹ Samo u razdoblju 1962. - 1965. Hrvatsku je napustilo 150.000 građana otišavši na privremeni rad u inozemstvo, što je činilo 60% od ukupne jugoslavenske emigracije. Većeslav HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1968., 358.

¹² Toliko napadani *hrvatski nacionalizam* po mišljenju ondašnje komunističke vlasti bile su tvrdnje Hrvata: “Jugoslavija je tamnica Hrvatske; Hrvatska je pljačkana i opljačkana; Srbi su u Hrvatskoj vladajući narod; Hrvatski jezik se progoni; Treba ojačati i osamostaliti hrvatsku državu i u njoj Hrvate učiniti jednim nosiocima suvereniteta; Hrvatska država treba da bude država ‘klasnog mira’; Hrvatski su komunisti izvršili nacionalnu izdaju i jedino se može imati povjerenja u one koji čine ‘progressivno jezgro’ u smislu spremnosti da djeluju na provođenju ‘nacionalnog oslobođenja’ i sudjeluju u ‘nacionalnom preporodu.’” Izvještaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove. (Izvještaj je usvojen na 28. sjednici CK SKH, 8. svibnja 1972. godine.), (Dalje: *Izvještaj o stanju u SKH*). Zagreb, 1972., 35.

u neravnopravnom položaju, Hrvatska je “životarila više od dva desetljeća nakon rata gotovo na rubu životnog minimuma /..../”¹³

III.

Osim nacionalnih i ekonomskih problema, hrvatski jezik bio je kamen spotičaja u hrvatsko - srpskim odnosima tijekom zajedničkog življenja. No, vrhunac nezadovoljstva Hrvata bio je Novosadski dogovor (zaključak) potpisan 10. prosinca 1954.¹⁴ s obzirom na to da je taj dogovor “deklarirao zajedničku lingvističku osnovu srpskog i hrvatskog književnog jezika”.¹⁵ Otpor srpskoj jezičnoj dominaciji bio je svakim danom sve veći, posebno zbog inzistiranja Matice srpske da se izradi novi, zajednički, hrvatsko-srpski rječnik. Naime, hrvatski intelektualci su objavili da više neće dopustiti i trpjeti velikosrpska negiranja svog vlastitog jezika. Ti su problemi bili veći s obzirom na to da su srpski unitaristi to shvaćali i doživljavali kao ugrožavanje i rušenje Jugoslavije i same Srbije.

Članovi Matice hrvatske, Društva književnika Hrvatske, kulturnih i znanstvenih ustanova Hrvatske objavljivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (Dalje: *Deklaracija*) u *Telegramu* 17. ožujka 1967. pokrenuli su zamašnjak koji tadašnji režim nije mogao zaustaviti demokratskim metodama.

Hrvatsko proljeće započelo je *Deklaracijom* kao jezičnom pobunom Hrvata intelektualaca okupljenih u Matici hrvatskoj oko Miroslava Brandta, njezina potpredsjednika. Bio je to prvi, snažan otpor srpskoj jezičnoj dominaciji, koji je postajao sve veći, a početkom 1967. dostigao je vrhunac na nekoliko posljednjih sjednica Matice hrvatske,¹⁶ kad se raspravljalo o prijedlogu Matice srpske. Naime, Novosadskim dogovorom, odnosno velikosrpskim pritiscima se utvrđuje da je “jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca jedan jezik, a i književni im je jezik jedinstven, iako ima dva izgovora, ijekavski i ekavski; no oni su potpuno ravnopravni, kao i oba pisma, koja treba da se podjednako uče u školama”.¹⁷ Prema spoznajama M. Brandta u kulturnim krugovima u Zagrebu javno se govorilo da je “CK SKH na poticaj beogradskih saveznih vlasti izvršio pritisak na krug zagrebačkih jezikoslovaca i književnika i faktički ih primorao da sa srpskim jezikoslovcima i književnicima utemelje dogovor o zajedničkom srpskom i hrvatskom pravopisu, koji će prethoditi pisanju zajedničkog rječnika i zajedničke terminologije za sve znanstvene struke”.¹⁸ To se kasnije i ostvarilo.

¹³ Hrvoje VUKELIĆ, Hrvatske mogućnosti na pragu velikih promjena, *HR*, Jubilarni zbornik, (JZ) 1951. – 1975., München-Barcelona, 1976., 126.

¹⁴ Svoj potpis s Novosadskog sporazuma nešto kasnije povukla su dva vodeća hrvatska intelektualca, jezikoslovac Ljudevit Jonke i književnik Petar Šegedin.

¹⁵ Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, *Telegram*, 17. III. 1967., 25.-26.

¹⁶ Hrvatski državni arhiv (HDA), Fond Matica hrvatska, Zapisnici sjednica Upravnog odbora 1965. -1971. (K/59/60.)

¹⁷ Miroslav BRANDT, “Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskog književnog jezika iz 1967. godine” *Radovi*, 27, Zagreb 1994., 348.

¹⁸ Isto.

Deklaracija je bila prvi dokument koji je opovrgavao stajalište da su hrvatski i srpski isti jezik.¹⁹ Ona je bila važni dokument u borbi Hrvata za slobodu, nezavisnost i suverenost. Bio je to jedini način na koji su nezadovoljni hrvatski intelektualci objavili da više neće dopustiti i trpjeti velikosrpska negiranja i sramoćenje svoga jezika. Vladimir Nazor, predsjednik ZAVNOH-a, već je 1944. oštro prosvjedovao protiv uporabe administrativnog (srpskog) jezika savezne uprave koji se nametao republičkim organima u Hrvatskoj: "Vi ste /.../ zaveli jezik beogradske čaršije, Vi ga namećete i pored toga što se nalazite na teritoriju hrvatske države. Nas Hrvate to vrijeđa i mi nećemo jezik beogradske čaršije. Dok ste ovdje na našoj teritoriji imate pisati hrvatski, a kada odete u Srbiju pišite i govorite kako god hoćete, mene se to ne tiče."²⁰

Deklaracijaši, kako su nazivani autori i njezini potpisnici, svojim su iskoračkom narušili postojeći jednopartijski monopol, jer su partijsku problematiku, prema mišljenju Edvarda Kardelja, trebali rješavati u Partiji, a ne pred očima javnosti i *ulice*. On je zastupao stajalište "o neophodnoj monolitnosti SKH i potrebi da se svi hrvatski komunisti, ma gdje se nalazili, pokoravaju rukovodstvu SKH, te da je kritika toga rukovodstva dozvoljena samo u partijskim forumima gdje ima da se iznese kritika i primjedbe na politiku rukovodstva."²¹ No, povratka nije bilo.

Trilogija suvremene hrvatske političke povijesti započeta *Deklaracijom* nastavljena je studentskim demonstracijama na Zagrebačkom sveučilištu 1968. Studentski nemiri započeti u Beogradu zahvatili su ostala sveučilišta u državi. Svojim zahtjevima studentski pokret iznenadio je tadašnju vlast, te izazvao zaprepaštenje u partijskom vrhu Jugoslavije, a posebno Srbije. Nažalost, studentski zahtjevi nisu naišli na potporu građana i radnika kao u Francuskoj ili Čehoslovačkoj, nego samo njihovih profesora, više u Beogradu, manje u Zagrebu.²² Država i Partija imale su vrlo negativno gledište prema zahtjevima studenata, koje je vidljivo iz pisanja ondašnjeg domaćeg tiska. Međutim, inozemni tisak, posebno britanski i švicarski, s velikim zanimanjem pratio je studentske nemire u Jugoslaviji, izvješćujući detaljno o njihovim zahtjevima za reformom sveučilišta i društveno-gospodarskog stanja u državi.²³

Studentske demonstracije smatrane su u socijalističkim sustavima neprijateljskom djelatnošću, iako su zahtjevi imali socijalne i gospodarske sadržaje. One su bile svojevrsna pobuna protiv ne samo "postojeće birokracije nego i protiv tendencija da se uvede veća uloga tržišta."²⁴

¹⁹ Berislav JANDRIĆ, "Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika", *Povijesni prilozi*, Zagreb, 1999., br. 18, 325.

²⁰ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 201.

²¹ Zdravko VUKOVIĆ, n. dj. 360.

²² B. JANDRIĆ, Događanja i stajališta članova SKH Filozofskog fakulteta u Zagrebu u povodu studentskih demonstracija 3. - 11. lipnja 1968. Peti međunarodni simpozij *Dijalog povjesničara-istoričara*, Herceg Novi 1. - 4. ožujka 2001.

²³ B. JANDRIĆ, Izbor iz inozemnog tiska o studentskim demonstracijama u Jugoslaviji 1968. godine. Zbornik, *Dijalog povjesničara-istoričara*, Zagreb, 2002., br. 6, 297.

²⁴ Savka DABČEVIĆ-KUČAR, *'71 hrvatski snovi i stvarnost*, Zagreb, 1997., 86./87.

O izboru kojim putem bi Jugoslavija trebala krenuti u društvenu i gospodarsku reformu, vodila se oštra borba. Postojalo je nekoliko opcija: težiti prema komunizmu koji ima naglašenu socijalnu jednakost, uravnilovku, temeljenu na prijašnjem, dugogodišnjem nedjelotvornom boljševičkom, komunističkom i centraliziranom gospodarstvu tj. na odbacivanju tržišnoga gospodarstva, ili težiti modernom zapadnom gospodarskom modelu, modernizaciji postojeće tehnologije i kapaciteta, većem stručnom osposobljavanju i upošljavanju i liberalizaciji ekonomske politike pod utjecajem tržišta i njegovo otvaranje prema svijetu.

Kao što je rečeno, studentski nemiri zaprepastili su i uznemirili partijsko i državno rukovodstvo to više što nitko od državnika, političara, kao ni sigurnosno-obavještajne službe nisu pretpostavile mogućnost da se praško proljeće može dogoditi u Beogradu. Ozbiljnost situacije prisilila je najviše partijske i državne dužnosnike da izađu na razgovor s beogradskim studentima. U Zagrebu je bilo obrnuto. Studenti su "hodočastili" u CK SKH zahtijevajući razgovor s političarima, što je imalo zanemarujući rezultat. Kao iskusan političar koji je prebrodio i teže krize Tito je podržao studentske zahtjeve, pozivajući ih na učenje i polaganje ispita, obećavši istragu i pozivanje na odgovornost onih koji su zloupotrijebili svoje položaje i dužnosti. Tito je, "izražavajući interese masa još jednom optužio svoje suradnike za neposlušnost".²⁵ Zahtjevi studenata mogli bi se na neki način nazvati pretečom borbe za "pluralizam mišljenja". Studenti, iako poraženi, pokazali su se čimbenikom koji nije bilo moguće zanemariti. Međutim, toliko najavljivane političke, socijalne, gospodarske i sveučilišne reforme ostavljene su za kasnije, osim u Sloveniji.

Urušavanje komunističke vladavine ili velikosrpskog dijela u vodstvu SFRJ datira 1966. i Brijunskim plenumom, koji je dopustio neznatnu liberalizaciju u državi. Tim povijesnim događajem stvoreno je novo političko ozračje i "proces izražavanja hrvatske nacionalne i državotvorne svijesti, /a/ stvorila se razmjerna sloboda tiska kao i sloboda književnog, znanstvenog i ukupnog izražavanja u hrvatskom društvu".²⁶ Ta liberalizacija bila je "poticaj" za oživljavanje *hrvatskog nacionalizma*, koje je naišlo na simpatije i koje je podržao demokratski i liberalni dio partijskog i republičkog vodstva Hrvatske "koje se pobunilo protiv dominacije Tita i Beograda".²⁷ Njihova je ideja bila ukidanje srpske dominacije u Hrvatskoj, ali i Jugoslaviji. Takva situacija, na štetu hrvatskih interesa, morala je dovesti do sukoba Hrvata s unitarističkom srpskom politikom s kojom nisu bile zadovoljne ni ostale republike i pokrajine. Brijunski plenum dao je "krila demokratskim i rodoljubnim snagama u partijskom vrhu tadašnjeg SKH"²⁸, koje su se borile za nacionalni identitet i suverenitet Hrvatske. Te liberalne ideje, posebno o slobodi i demokraciji, prožete *hrvatskim nacionalizmom*, postale su opasnost za komunistički poredak. Obranu hrvatskog identiteta i suvereniteta komunističko je vodstvo

²⁵ D. BILANDŽIĆ, n. dj. 521.

²⁶ *Sječa Hrvatske u Karađorđevu 1971.*, (autorizirani zapisnik), Zagreb, 1994., 347.

²⁷ Jasper RIDLEY, *TITO, Biografija*, Zagreb, 2000., 429.

²⁸ *Sječa Hrvatske u Karađorđevu 1971.*, 350.

Hrvatske i Jugoslavije nazvalo *kontrarevolucijom*. Teže optužbe od te nije moglo biti.

Povijesna zasluga tog hrvatski orijentiranog partijskog rukovodstva Hrvatske bila je u tome što je u ostvarivanje svojih prava krenulo prvi put obrnutim putem, iznutra iz CK SKH.

Posljednja dionica nacionalnog, demokratskog i masovnog pokreta u Hrvatskoj trajala je od siječnja 1970. do prosinca 1971. Deseta sjednica CK SKH, održana od 15. do 17. siječnja 1970. u Zagrebu, sa svojim u ono vrijeme nezamislivim zaključcima, donijela je poraz konzervativnoj, antireformskoj struji u SKH, i u jednom trenutku određeni legitimitet hrvatskom nacionalnom i masovnom pokretu, odnosno idejama *hrvatskog proljeća*. U navedenom razdoblju pokret je postao masovan, a svi građani Hrvatske i dijaspora pružali su mu svoju potporu. Liberalna "frakcija" u CK SKH bila je tijekom 1970. na pravom putu prema demokratizaciji i liberalizaciji Hrvatske i države, ali je u kasnijoj fazi došlo do podjele među ostalim članovima u CK SKH, a posebno nakon novinskih napisa Miloša Žanka.²⁹ "Frakcija" koju su činili liberalniji i progresivniji članovi CK, predvođeni Mikom Tripalom, Savkom Dabčević-Kučar, Srećkom Bijelićem, Ivanom Šiblom, Dragutinom Haramijom, Ivanom Rukavinom i ostalima približila se stajalištima i zahtjevima hrvatske inteligencije, studentima i građanima Hrvatske. Međutim, u navedenoj "frakciji" hrvatskih komunista 1971. bilo je "ljudi svih vrsta, od klasičnih hrvatskih idealista (Tripalo) do praktičnih političara (dr. Savka Dabčević), od upravo nevjerojatno svjesnih hrvatskih Srba, kao Srećka Bijelića, pa do niza oportunističkih i ulagivača, itd."³⁰ Ta "frakcija" u CK SKH, mora se priznati, svojom politikom ponudila je rješenja za teške gospodarske probleme u Hrvatskoj i državi. Željela je omogućiti dinamičan razvoj uz aktivizaciju svih svjesnih i hrvatski orijentiranih političkih snaga, ponajprije inteligencije, kao i ostalih slojeva društva koji su izravno osjećali posljedice zaostalosti, propadanja i osiromašenja Hrvatske. Ta reformistička, liberalna "frakcija" nakon 6. kongresa SKH postala je najviša vlast u Hrvatskoj koja je ujedinjavala u svom programu nacionalnu i klasnu komponentu uz što veću samostalnost Hrvatske u nacionalnom i gospodarskom smislu. Dakako, cilj im je bio i borba protiv državnog/beogradskog centralizma. Drugu grupu činili su antireformisti predvođeni Dušanom Dragosavcem, Jurom Bilićem, Jelicom Radojčević, Milutinom Baltićem i ostalima koji su zastupali suprotna stajališta uz prešutni "blagoslov" Vladimira Bakarića. Ta grupa "jugounitarista, projugoslavena i antihrvata", kako su ih nazivali hrvatski politički emigranti, nezadovoljna tim idejama, uz pomoć vojnih i policijskih snaga države, jedina je imala snagu da uništi demokratski, liberalni, nacionalni i masovni pokret ('maspok') u Hrvatskoj. Hrvatska inteligencija i studenti, kojima je pomagala dijaspora i politička emigracija, bili su pokretači općeg i masovnog nacionalnog pokreta, koji su Tito i SK proglasili 'kontrarevolucijom' te ga uz pomoć 'srpskih generala i sovjetskom potporom' na kraju ugušili.³¹ Hrvatska emigracija smatra-

²⁹ *Borba* od 17. do 21. studenog 1969.

³⁰ Zlatko MARKUS, *Doba kušnje*, HR, JZ, 103.

³¹ Okružni sud u Zagrebu studentskim vođama Budiši, Čičku, Paradžiku i Dodigu nije mogao dokazati da su nalog za štrajk i demonstracije primili od hrvatske političke emigracije.

na je 'državnim neprijateljem' i bila je česta meta državnih napada i represija. Vrlo često je održavanje čak i rodbinskih veza smatrano neprijateljskim činom 'rušenja države'. Zbog straha komunistička je vlast čak i dopisivanje ili susret s osobom čija rodbina je bila član neke od emigrantskih organizacija smatrala neprijateljskim aktom te su mnogi bili pod stalnim nadzorom policijskih organa. Optužba tadašnje vlasti bila je da se masovnim pokretom "htjelo zapravo razvodniti, razbiti i u krajnjoj liniji likvidirati samu Partiju i revolucionarni pokret radničke klase koji ona predvodi i zamijeniti i partiju i revolucionarni pokret koji teži restauraciji građanskog društva, oboružan ideološkim arsenalom iz ropotarnice naše povijesti i sa specifičnim tendencijama i manifestacijama totalitarne ideologije".³² Osuda nacionalnog i masovnog pokreta samo je pojačala jaz između režima i emigracije. Pokretači i sudionici nacionalnog pokreta postali su za emigraciju i dijasporu junaci: "Ti su hrvatski prvoborci spasili ime i čast hrvatskog naroda i zaorali novu brazdu na polju hrvatske slobode. Naše su simpatije, poštovanje i spremnost na svaku pomoć na njihovoj strani. Pri tome odajemo posebno priznanje onim hrvatskim komunistima, koji su uvidjeli pogubnost i štetnost jugoslavenstva, Titove politike 'bratstva i jedinstva' i komunističke diktature i nepravde, te se borili protiv toga velikog zla, u koje je strpan hrvatski narod."³³ Cilj pokreta i politizacije skoro svih slojeva hrvatskog naroda bio je stvaranje slobodne i samostalne države, što je bila osnovna poveznica zajedništva s emigracijom, "hrvatski je narod revolucijom (duha) u domovini oživio nadu u ostvarenje slobode i u onom dijelu koji se nalazi u domovini. Emigracija se tako našla pred vrlo odgovornom zadaćom: prihvatiti ispruženu ruku domovine i stvoriti totalno zajedništvo nacije".³⁴ Nacionalni pokret u Hrvatskoj nije počeo organizirano ili iz jednog centra, nego je djelovao iz nekoliko centara i uz pomoć hrvatske emigracije. Nositelji političke aktivnosti u 'maspoku' bili su dio liberalnih članova CK SKH, članovi Matice hrvatske i Sveučilišta. Ti nosioci aktivnosti davali su bitnu orijentaciju pokretu zbog svoga morala, profesija i autoriteta koji su imali u hrvatskom narodu. Stajalište liberalnog partijskog vodstva u CK SKH bilo je negdje u sredini, između politike SKJ, dijela članstva SKH i želja hrvatskih građana, ali se istovremeno također nalazilo u procijepu između realnosti i nereálnosti. Hrvatski sveučilištarci bili su idealisti koji su davali potporu *hrvatski orijentiranom* partijskom rukovodstvu zahtijevajući veća ljudska i nacionalna prava za Hrvate, što su za ono vrijeme bili maksimalistički ili utopijski zahtjevi. Kasniji zahladnjeli odnosi između hrvatskog partijskog rukovodstva i pokreta hrvatskih sveučilištaraca bili su rezultat mladenačkog impulsa studenata koji nisu uvidjeli realnost političkog trenutka. Nacionalni pokret, bez prethodnog "službenog odobrenja", i udio progresivnog rukovodstva u CK SKH poprimili su tolike razmjere i snagu da je državni aparat bio izvan sebe i krenuo represijom protiv njega. Bez obzira na potporu liberalnog partijskog rukovodstva, Matice hrvatske, hrvatskih sveučilištaraca i građana Hrvatske, nacionalni pokret nije imao gotovo ni u jednom trenutku šanse za uspjeh, jer su država i SK imali vlast nad vojskom i policijom. Stoga su zaključci

³² HR, rujan 1972., 324.

³³ Isto, ožujak 1971., 386.

³⁴ Ivan RUMORA, Čuvanje nade i emigracija, HR, JZ, 119.

10. sjednice CK SKH, odnosno minimalna “zahtijevanja” Hrvata, od samog početka bili “mrtvo slovo na papiru”, osuđeni na neuspjeh jer su uzdrmali same temelje Jugoslavije. Ipak su ti zaključci bili nova kvaliteta politike i smjernica CK, odnosno hrvatskih komunista u njemu. Ta nova politika prihvaćala je i drukčija mišljenja i stajališta od službene, komunističke politike. Bio je to početak pluralizma mišljenja. Politička emigracija imala je određene prigovore i primjedbe na račun liberalne linije u SKH. Naime, dio članova CK SKH opredijelio se i protežirao samo borbu “za punu ravnopravnost hrvatskog naroda, ali ne i suverenu državu, koja zahtijeva prethodno uništenje Jugoslavije”.³⁵ Bila je to po njihovu mišljenju minimalistička politika u kojoj je CK SKH to pokušao “sakriti pred hrvatskim narodom zvučnom frazom, da je SR Hrvatska zapravo hrvatska država”.³⁶ Dakako, država je ili nije suverena, ili ne postoji, jer “suverenost znači imati vlastitu upravu, vlastite banke, vlastiti proračun, vlastito redarstvo, vlastitu vojsku, dakle sve elemente sile, koji omogućavaju jednom narodu da ostvari svoje zaključke i da brani svoje interese od bilo čijeg presizanja”.³⁷ Ta politika hrvatskih komunista izazvala je nezadovoljstvo u redovima emigracije jer je omogućila da se “otpisuje Bosnu i Hercegovinu kao i ostale dijelove hrvatskog prostora koji su ostali izvan SRH. Politika hrvatskog naroda ne može biti ograničena samo na SRH, budući da se skoro polovica Hrvata nalazi izvan tog područja, kao i zbog činjenice da je Bosna i Hercegovina naše središnje, a ne periferno područje”.³⁸ Međutim, ta je minimalistička politika CK SKH bila jedina realistička i moguća opcija u toj situaciji jer za drugu opciju, rušenje Jugoslavije, ni iznutra ni iz inozemstva nije postojala ni praktična ni teoretska mogućnost. Bila je to u ono vrijeme utopistička ideja pojedinaca u domovini i u emigraciji. No, dvadesetak godina kasnije utopizam je postao realnost. Ideja rušenja Jugoslavije bila je bitna odrednica u stvaranju suverene i slobodne države Hrvatske. Sloboda jednog naroda moguća je jedino u vlastitoj državi. Ili, kao što je rekao Miko Tripalo: “Hrvatska je jedino mjesto na zemljinoj kugli gdje Hrvati mogu stvoriti svoju državu.”³⁹

IV.

Razvoj, organiziranost, djelovanje i uloga hrvatske političke emigracije od 1945. do prvih višestranačkih izbora 1990., koju je ondašnja komunistička vlast nazivala “ustaška” i “neprijateljska”, nisu bili znanstveno istraživani iako je emigracija nezaobilazni segment u mozaiku hrvatske povijesti.⁴⁰

Komunistički režim smatrao je hrvatsku ustašku političku emigraciju najopasnijim neprijateljem za svoj opstanak na vlasti te je poduzimao protiv

³⁵ Kazimir KATALINIĆ, “Utopizam hrvatskih komunista”, *Naš put*, br. 108, Toronto, lipanj 1971.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Hrvatski razgovori o slobodi, Drugi simpozij *HR* - srpanj 1971., München-Barcelona, 1974., 9.

⁴⁰ Jure PRPIĆ, “Iseljena Hrvatska: Trideset krvavih godina 1945. - 1975.”, *HR*, JZ, 351.

nje učestale represivne mjere. Zaboravljao je pritom da je osnovna zadaća i demokratsko pravo svake emigracije, pa tako i Hrvatske, da u svijetu javno i slobodno zastupa i širi svoje ideje koje su bile usmjerene na rušenje postojećeg sustava u domovini. Sukob između inteligencije u emigraciji i vlastodržaca u domovini, odnosno njihov razlog napuštanja domovine nije samo u sputavanju sloboda i prijetnji zatvorom, nego u nemogućnosti normalnoga življenja, što se očitovalo uskraćivanjem i zabranom slobode mišljenja, govora, pisanja, sastajanja i organiziranja. Hrvatska je tijekom povijesti imala najbrojniju i intelektualno najjaču emigraciju koja je bila izniman promicatelj hrvatskih ideja na političkoj pozornici diljem svijeta i koja je istovremeno izvještavala o stanju ljudskih sloboda u domovini. Tih dužnosti i prava hrvatska se emigracija nije nikada ni pod prisilom odrekla. Ona je tijekom svoga djelovanja uspostavljala i organizirala dijaloge i sučeljavanja s neistomišljenicima, seminare, znanstvene i stručne skupove, tiskovne konferencije, ali i omogućavala suradnju u svojim glasilima. Zabrinutost za budućnost svoje rodbine i sugrađana u domovini, pravo na samoopredjeljenje i načelo slobode, glas protiv nasilja, bili su postulati hrvatske emigracije koja se ograđivala od neodgovornih terorističkih akcija svojih sunarodnjaka znajući da su one kontraproduktivne za politiku ostvarenja samostalne i slobodne Hrvatske. Ona se odlučno suprotstavljala "teroru i nasilju do konačne pobjede slobode i pravde u našoj neotuđivoj domovini Hrvatskoj".⁴¹ Ako bi se odrekla tih dužnosti i prava, hrvatska emigracija izgubila bi svrhu svoga postojanja, jer svakoj opoziciji odnosno političkoj emigraciji cilj je rušenje postojeće vlasti u domovini. Njezin doprinos u borbi za samostalnu i suverenu Hrvatsku bio je izniman. Hrvati u emigraciji nisu ostavili domovinu zbog želje za boljim i sretnijim životom i tako prestali biti Hrvati, oni su željeli promjene u svakom pogledu. "Mi smo Hrvati, pripadnici naše domovine i prema tome nastavljamo borbu Hrvata za oslobođenjem Hrvatske i stvaranjem suverene i nezavisne, slobodne demokratske Države Hrvatske. U toj borbi mi ne mislimo voditi nikakve pojedinačne djelatnosti nego želimo uskladiti i usmjeriti svu našu borbu s borbom Hrvata u domovini. Mi samo želimo reći jasno i čisto i ujedno pošteno ono što oni ne mogu da kažu /u Hrvatskoj/ jer bi im pale glave. Padaju glave i nama emigrantima ali svejedno još je ipak slobodnije pisati i boriti se u emigraciji nego li u domovini."⁴²

Hrvatska politička emigracija nakon Drugog svjetskog rata imala je tri emigrantska vala. Prvi izbjeglički val bio je odmah nakon propasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i egzodusa njezine vojske 1945. odnosno tijekom uspostave nove komunističke države - Jugoslavije. Taj, do tada najveći emigracijski val bio je vezan uz ustaški pokret⁴³ i državni aparat NDH i uz osobe

⁴¹ HR, rujan 1972., 403.

⁴² Ivo OMRČANIN, *Hrvatska i hrvatski komunisti*, Indiana, 1976., 129.

⁴³ Jedan od najpoznatijih hrvatskih emigranata Bogdan Radica je konstatirao: "Hrvatima je trebalo ustaštvo ne samo kao samoobrana od velikosrpstva, nego i kao rehabilitacija od mirotvorstva, pasivnog otpora. /.../ Značajno je, da je mahom sve Srbe više impresioniralo ustaštvo nego sve naše mirotvorstvo i juridička mudrost." Ivan BABIĆ, "Ustaštvo: njegovi pozitivi i negativi u Hrvatskoj politici." HR, Zauvijek Hrvatska, Zagreb, 1996., 299.

koje su mu pripadale ili simpatizirale ustaški režim.⁴⁴ U velikoj kalvariji Hrvata, vojnici NDH preodjeveni u civilnu odjeću i njihove obitelji bježali su na Zapad spašavajući goli život. Nakon višegodišnjeg boravka u izbjegličkim logorima Austrije i Italije, očekivali su useljenje i trajno utočište u zemljama Južne Amerike, ponajprije u Argentini. Taj izbjeglički val stalno se nadopunjavao novim prebjezima, koji su uz političke razloge bili uvjetovani željom za boljitkom zbog teške ekonomske situacije u domovini, ali i zbog rodbinskih poziva razdvojenih obitelji. Događaji u svibnju 1945. bili su ujedno i početak dugog i tragičnog razdoblja u modernoj hrvatskoj povijesti.⁴⁵

Drugi emigracijski val od 1955. do 1970. bio je rezultat više nego loše gospodarske politike. Od kraja rata po nekim je procjenama Jugoslaviju napustilo oko 800 000 osoba, najviše iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Zbog toga su neka mjesta sasvim opustjela, što je poprimilo razmjere egzodusa.⁴⁶ *Radnici na privremenom radu u inozemstvu* rasuli su se diljem svijeta, od Zapadne Njemačke gdje ih je bilo najviše, zatim Austrije, Francuske, skandinavskih zemalja, do prekomorskih, Južne Amerike, SAD-a, Kanade i Australije, koje su se zahvaljujući jeftinoj intelektualnoj i fizičkoj radnoj snazi gradile i ostvarivale veliki gospodarski prosperitet. Otvorivši granice prema Zapadu i dopustivši liberalniji odlazak u inozemstvo, Jugoslavija se riješila velikog broja nezaposlenih osoba, ali što je najvažnije i potencijalnih nezadovoljnika i protivnika svog režima. V. Bakarić, "gubernator" Hrvatske, taj zastrašujući odljev mladih i najsposobnijih hrvatskih građana, najvećim dijelom intelektualaca, "cinično je nazvao 'našim udjelom u međunarodnoj podjeli rada'", zanemarujući činjenicu da svako "gastarbajterstvo" znatno više šteti zemlji iz koje dolazi nego što joj koristi. Ti "gastarbajteri" nisu mnogo značili ni jednoj ni drugoj strani. Jugoslavenskom režimu zbog toga što se većina ipak nije uključila u jugoklubove, ali ni hrvatskoj emigraciji zbog bojazni od državne represije nad rodbinom u domovini. Međutim, najveću korist od tih "gastarbajtera" ili *radnika na privremenom radu u inozemstvu* imala je država jer su "slanjem deviza uzdržaval/i/a režim koji je bio kriv za masovan odlazak Hrvata na rad u inozemstvo".⁴⁷ Iseljenički val i masovni odlazak iz domovine, najviše Hrvata, izazvala je loša državna ekonomska politika, odnosno propale gospodarske reforme koje su trebale učiniti veliki zaokret u gospodarstvu i za koje je jedino Hrvatska bila spremna i za njih se borila.⁴⁸

⁴⁴ Da postoje i drukčija stajališta od dosadašnjih o NDH vidi: Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, "Povijest NDH kao predmet istraživanja," *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, br. 3/2002, 679.

⁴⁵ Vinko NIKOLIĆ, *Tragedija se dogodila u svibnju ...*, Barcelona, München, 1984.

⁴⁶ Poslije 1945. preko 150 000 Hrvata iselilo se u SAD i Kanadu, 30 000 u Argentinu i Južnu Ameriku, 120 000 u Australiju i Novi Zeland, a preko 500 000 u zemlje Zapadne Europe. Jure PRPIĆ, "Iseljena Hrvatska: Trideset krvavih godina 1945. - 1975.," *HR, JZ*, 339.

⁴⁷ Gojko BORIĆ, "Bivša politička emigracija i suvremena Hrvatska," *HR*, prosinac 1996., 420.

⁴⁸ *Vjesnik u srijedu* 26. siječnja 1972. objavljuje "da se oko 500 000 Hrvata nalazi na 'privremenom' radu izvan zemlje". Po drugim procjenama samo u zapadnoj Europi bilo je oko 800 000 hrvatskih radnika i članova njihovih obitelji.

Treći val političke emigracije i to najmlađeg naraštaja, nastao je nakon sloma *masovnog nacionalnog pokreta* odnosno *hrvatskog proljeća* potkraj 1971. i tijekom 1972. Taj posljednji emigrantski val, izazvan političkim zastrašivanjem, progonima, terorom i strogim zatvorskim kaznama za sudionike nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, bio je razlog što je hrvatska emigracija u to vrijeme postala jedna od najbrojnijih u svijetu. Veliki broj političkih procesa nad intelektualcima, djelatnicima iz kulturnog i javnog života Hrvatske bili su svakodnevna pojava tijekom 1972. Borba koju su Tito i centralisti poveli "protiv hrvatskog 'nacionalizma' usmjerena je protiv očuvanja hrvatske narodne samobitnosti i osnovnih hrvatskih zahtjeva za samoodređenjem i nacionalnom slobodom. To je ujedno borba totalitaraca protiv slobode mišljenja i stvaranja, protiv slobode duha, govora, pisanja i rada".⁴⁹ Emigracija je 1972. smatrana groznom. Nad "Hrvatskom i Hrvatima pao je mrak. Godina 1972. započela je u znaku žalosti i crnine. Progona i zatvaranja hrvatskih intelektualaca i studenata, javnih radnika, manualnih radnika i seljaka, komunista i nekomunista, procesi i već mnoge izrečene osude daju pečat novoj eri. Nasilje nad Hrvatima vrši se u ime velikosrpske politike 'bratstva i jedinstva', u ime jugoslavenstva".⁵⁰ Hrvatska javnost, a najviše emigracija, pažljivo je pratila suđenja u domovini protiv radnika, pisaca, književnika, profesora itd. U čitavom komunističkom razdoblju hrvatska politička emigracija bila je "tabu" tema o kojoj se malo pisalo ili skoro ništa. Ako se ipak nešto pisalo, bilo je režimski, isključivo na stajalištima službene komunističke politike i ideologije, nihilistički, protunacionalno, tendenciozno ili krivotvoreno, a autori i čitatelji bili su podvrgnuti državnoj represiji.

V.

Nezadovoljna komunističkim režimom, nakon 1945. hrvatska emigracija našla je utočište diljem svijeta, stvarajući organizacije čiji je jedini cilj bio rušenje komunističkog režima u Jugoslaviji i stvaranje demokratske i samostalne države Hrvatske. Odgovornost za te emigracijske kalvarije, kao i masovno i sustavno iseljavanje ponajviše Hrvata snosi isključivo "centralistički i velikosrpski komunistički režim, a s njime oni hrvatski komunisti, koji su nosioci toga režima i koji brane njegovu politiku na čelu s Titom i Bakarićem. Taj režim s tim hrvatskim komunistima grobar je hrvatskog naroda".⁵¹

Hrvatska politička emigracija, koju su činili svi socijalni slojevi, prije svega inteligencija, diljem svijeta brojnim je akcijama poput pisanja memoranduma, nota, protesta stranim vladama i državniciima, manifestacijama i demonstracijama željela iznijeti svjetskoj javnosti zatiranje demokracije i slobode, a posebno upozoriti na represiju komunističkog sustava prema političkim neistomi-

⁴⁹ Jure PETRIČEVIĆ, "Procesi u Hrvatskoj u općem političkom zbivanju", *HR*, prosinac 1972., 522.

⁵⁰ Hrvatski razgovori o slobodi, Drugi simpozij *Hrvatske revije*, srpanj 1971., München-Barcelona 1974., 11.

⁵¹ Jure PETRIČEVIĆ, "Hrvatska se iseljava", *HR*, prosinac, 1969., 477.

šljenicima u domovini, a to je bio vrlo odgovoran i zahtjevan posao.⁵² Željeli su naglasiti, i to s pravom, da hrvatski narod kao i ostali narodi svijeta ima pravo na svoju vlastitu državu, povijest, nacionalna obilježja, kulturu, a ponajprije na svoj materinski, hrvatski jezik. Bijegom i odlaskom iz domovine prevladalo je među njima čvrsto zajedništvo, posebno zbog jezičnih prepreka i egzistencijalnih potreba, kao i zbog političkog opredjeljenja, borbe za hrvatska prava i rušenja nedemokratskog komunističkog režima u domovini. Ipak nije sve bilo idilično, postojala je i velika heterogenost organizacija i pojedinaca, posebno u političkom spektru. No, za hrvatsku emigraciju bilo je važno da “nikako sebe ne smije proglasiti legitimnim predstavnikom čitavog hrvatskog naroda. /.../ da Hrvati u Domovini dobiju mogućnost da na demokratski način izaberu svoje predstavništvo i napokon uzmu sudbinu u svoje ruke”.⁵³

Našavši se u tuđini radi ostvarenja svojih ideja, organizirali su kulturne, društvene, radničke, vjerske udruge, saveze, odbore, bratstva, društva i grupe, vrlo često međusobno suprotstavljene u viđenju političke situacije u domovini kao i u izboru metoda djelovanja. U početku je u zemljama gdje su boravili njihovo djelovanje bilo prikriveno, apolitično, prije svega prosvjetno, znanstveno, kulturno ili karitativno. Vrlo organizirani centri djelovanja političke emigracije iz Hrvatske bili su u Argentini, Australiji, Aziji i Južnoj Africi, Kanadi, SAD-u, kao i u zapadnoj Europi; Austriji, SR Njemačkoj, Švicarskoj, Francuskoj, Engleskoj, Italiji, Švedskoj i Španjolskoj. Međutim, osnovni cilj tih organizacija bilo je rušenje komunističkog režima u domovini. Pod nazivnikom “hrvatsko”, velik broj emigrantskih organizacija imao je različite planove i programe kako to organizirati i izvesti, kako ostvariti neovisnu i slobodnu državu Hrvatsku. Za ostvarenje željenog cilja birale su se različite metode, od akademskih do ekstremnih i diverzantsko-terorističkih. Kao što je rečeno, među hrvatskom emigracijom diljem svijeta dolazila je do izražaja velika heterogenost političkih ideja i aktivnosti oko ustaštva, Ante Pavelića⁵⁴ i NDH. Neke od tih organizacija imale su samo jednu ideju, obnovu - NDH. Naime, stara “ustaška emigracija očito nije smogla snage, a možda ni imala prave pobude, da jasno i radikalno razračuna s vlastitom prošlošću. Umjesto toga ona je nastavila, na zadovoljstvo i uz pomoć mnogobrojnih ubačenih špijuna-provokatora i njihovih naredbodavaca, slaviti simbole povezane s ratnom

⁵² Franjo H. ETEROVIĆ, “Trideset godina iseljeničkog tiska”, *HR, JZ*, 345.

⁵³ Hrvoje VUKELIĆ, “Hrvatske mogućnosti na pragu velikih promjena”, *Isto*, 135.

⁵⁴ Čak i ‘stare’ ustaše imale su kritičko stajalište prema Anti Paveliću. Tako je Krunoslav Draganović u Napulju u listopadu 1948. upozorio A. Pavelića: “/.../ Hrvati se moraju na nekoga osloniti. Imali smo do sada nesreću, da smo se uvijek oslonili na onoga, koji je izgubio rat. /.../ preostaju jedini Zapadni Saveznici: s njima moraju ići Hrvati, da ostvare svoju slobodu i državu. /.../ Ali /.../ ti Zapadni Saveznici Vas, Gospodine Doktore, neće. Oni Vas odbacuju i Vi ste na njihovim crnim listama. Svaka borba za Hrvatsku vođena u imenu Pavelić unaprijed je od njih odbačena i osuđena. I Vi ste - žao mi je to reći - danas zapreka za hrvatsku narodnu borbu. I zato, kad se jednom spasite i dođete u Argentinu, zahvalite se najprije Bogu za svoje spasenje i onda dignite ruke od hrvatske politike. /.../ Ovo ne znači, da se Vaši sljedbenici, ustaše, među kojim toliko najčestitiji hrvatski rodoljubi, ne trebaju dalje boriti za Hrvatsku. Što više, izdajte im zapovijed da se bore do zadnje kapi krvi, ali ne pod Vašom kapom i Vašim imenom.” V. NIKOLIĆ, n.dj. 14.

državom /NDH/, dapače mitologizirati i apsolutizirati njene simbole kao slovo **U**, **10. travanj, prvo bijelo polje 'šahovnice'** itd., zahtijevajući obnovu hrvatske države s te povijesno poražene i od taloga prošlosti neočišćene platforme".⁵⁵ Naime, terorističke akcije tih emigrantskih organizacija i pojedinaca nailazile su na oštru osudu i prosvjede vlada i građana, a predstavljale su ozbiljan problem za zemlje u kojima su poduzimane. Inače, terorističke akcije izvođene su u zemlji od druge polovice 1945., a u inozemstvu od 1962.⁵⁶ Sa sigurnošću se može tvrditi da je hrvatska emigracija što se tiče političkoga gledišta bila podijeljena na raznolike grupacije, ideje i metode djelovanja, ali je imala jedinstven cilj - ostvarenje samostalne Hrvatske. Usitnjavanje te emigracije na grupe i grupice, kao i suprotnosti u metodama djelovanja nije ništa novo i bilo je prisutno kod svih emigracija svijeta. Važno je istaknuti da je Hrvatska emigracija za razliku od emigracije drugih država, s gledišta tadašnje komunističke vlasti bila najveća, najorganiziranija, najdjelotvornija, najgorčenija i najprotjeranija. Priznao je to komunistički režim na naznačenoj sjednici CK SKH. Govoreći o hrvatskoj emigraciji, Vladimir Bakarić je rekao: "Hrvatsku još nešto karakterizira. Ona ima najveću i najgoru emigraciju. Najveću po broju, pa kad izuzmemo staru emigraciju, imade najveću političku emigraciju iz vremena ovoga rata. I najgoru po tome što nitko nije tako surov, tako neprijateljski raspoložen od svih drugih emigracija kao naše emigracije prema Jugoslaviji. Razloge za tu žestinu, taj karakter te emigracije neću spominjati. Oni datiraju iz žestoke klasne borbe u toku rata unutar same Hrvatske i raznih političkih sukoba poslije rata. Ne bi trebalo ovdje možda ni da spomenem da smo u Hrvatskoj bili u razlaganju nacije i preformiranju na nove klasne osnove vrlo žestoki, možda smo u to ulazili u najnezgodnije vrijeme i da je zato i ta ogorčenost tako velika i emigracija tako velika."⁵⁷ Dakako, Bakarić nije želio ulaziti u strahote i stradavanja Hrvata u Bleiburgu, Kočevskom rogu i na križnom putu. Bile su to odmazde i pokolji najviše prema Hrvatima, koji su na bilo koji način bili vezani uz NDH ili su simpatizirali NDH, odnosno bili protiv komunističke vlasti. No, komunisti odnosno partizani obračunali su se na istovjetan način i na istom mjestu i sa srpskim i slovenskim protivnicima prema naredbi: "Neprijatelja ubijati bez suđenja jer revolucija još traje."⁵⁸ Da je komunistički režim bio vrlo osvetoljubiv i represivan prema svojim političkim neistomišljenicima preslaba je ocjena za sva krvoprolića, ubojstva, likvidacije, mučenja i masovne egzekucije (Kočevski rog) kroz koje su prošli Hrvati.

Bez velike javne angažiranosti hrvatske emigracije nitko u svijetu ne bi znao za progone, traume iz prošlosti i šikaniranja kojima su najviše bili izlože-

⁵⁵ Branko SALAJ, "Hrvatsko proljeće i dijaspora", Prilog znanstvenom skupu *Hrvatska u 1971. godini*, Zagreb, 18. - 19. prosinac 2001.

⁵⁶ Jedna od terorističkih akcija koja je izazvala veliko zgražanje i nezadovoljstvo u svijetu dogodila se 15. rujna 1972. kada su troje Hrvata, Tomislav Rebrina, Rudan Prskalo i Nikola Lisac oteli zrakoplov švedske kompanije "SAS" na liniji Göteborg-Stocholm, te s oružjem prisilili posadu na spuštanje u zračnu luku Malmö u Švedskoj. Ta akcija nije išla u prilog borbi Hrvata za stvaranje samostalne države Hrvatske.

⁵⁷ Deseta sjednica CK SKH održana je od 15. do 17. siječnja 1970. u Zagrebu.

⁵⁸ Zdenko ZAVADLAVA, "Naređeno nam je da ubijamo!" *Jutarnji list*, 25. svibnja 2003., 12.

ni Hrvati. To je bio razlog zašto je ona željela o svojim opravdanim hrvatskim zahtjevima na sve načine, ne birajući sredstva, izvijestiti Zapad koji je jedini mogao pomoći.

VI.

Jugoslavenska vlast, kao što je Bakarić rekao, oduvijek je hrvatsku emigraciju, s obzirom na brojnost i intelektualnu snagu, smatrala najopasnijim vanjskim neprijateljem. Neprijateljskom emigracijom smatrane su osobe "koje su iz neprijateljskih pobuda prema SFRJ prebjegle u inozemstvo ili na različite načine ostale i zatražile politički azil na teritoriju drugih zemalja, odakle razvijaju subverzivnu antijugoslavensku djelatnost s osloncem na reakcionarne krugove, pojedince i inozemne kvazidemokratske organizacije /.../. Jugoslavenska neprijateljska emigracija nastala je iz redova kvislinških organizacija iz Drugog svjetskog rata, reakcionarnog dijela klera svih konfesija, ratnih zarobljenika bivše jugoslavenske vojske kao i poslijeratnih izbjeglica i dezertera, uključujući neke disidente i pojedince koji su u pojedinim fazama dinamičnog razvoja socijalizma u Jugoslaviji došli u trajan i nepomirljiv sukob s programom i politikom SKJ, zbog čega su emigrirali i nastavili subverzivnu djelatnost protiv SFRJ /.../".⁵⁹ Tisuće i tisuće stranica elaborata i analiza ispisano je o njezinu djelovanju diljem svijeta. Dakako, najviše o hrvatskoj emigraciji. Da bi vlast skupila što iscrpnije podatke, mnogi segmenti vojnog i policijskog sustava poduzimali su u zemlji i inozemstvu akcije koje su bile usmjerene protiv vodećih emigranata, a često i protiv njihovih obitelji.

Mnoge jugoslavenske tajne službe u Armiji i policiji, koje su tijekom vremena mijenjale imena, imale su u organizacijskoj strukturi uprave i odjele, specijalizirane da zaštite komunistički režim u borbi s tom emigracijom. Šijunaža, prisluškivanje, praćenje, otmice, potkupljivanje, zastrašivanje, ucjenjivanje bile su neke od metoda tadašnje države kojima se pokušalo uči u hrvatske emigracijske organizacije, centre, grupe kao i u rukovodstva u inozemstvu. U jugoslavenskim veleposlanstvima postojale su službe koje su radile protiv ne samo hrvatskih političkih emigranata, neprijatelja Jugoslavije, nego i ostalih Hrvata i njihovih interesa. Međutim, sve te metode i akcije tadašnjih "jugoslavenskih organa bezbednosti" koje su ponekad imale i tragičan završetak za pojedine hrvatske emigrante koji su postali žrtvom atentata ili neobjašnjenih umorstava, nisu mogle zaustaviti rad emigracije na ideji slobodne i samostalne države Hrvatske.⁶⁰

S većim ili manjim simpatijama ili otklonom prema ustaškom pokretu i Anti Paveliću diljem svijeta bili su organizirani u pokrete, saveze, bratstva, zajednice itd. To su: Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatski demokratski odbor, Hrvatski demokratski savez, Hrvatsko narodno vijeće, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Hrvatski narodni otpor (Jelićevci), Hrvatski narodni

⁵⁹ Bože VUKUŠIĆ, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskog iseljništva*, Zagreb, 2001., 153.

⁶⁰ Optužujemo jugoslavensku vladu i Savez komunista Jugoslavije za umorstva Hrvata u domovini i u inozemstvu. *HR*, rujan 1969., 307.

otpor (Luburićevci), Hrvatska republikanska stranka, Hrvatski revolucionarni pokret, Hrvatski domobran, Hrvatski državotvorni pokret, Hrvatski demokratski odbor, Hrvatsko križarsko bratstvo, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Hrvatski revolucionarni oslobodilački pokret, Hrvatsko vijeće obrane, Hrvatska narodna fronta, Hrvatska republikanska zajednica, Hrvatska obrana, Savez hrvatske ujedinjene mladeži, Ujedinjeni Hrvati Njemačke, Tajni ustaški revolucionarni pokret, Hrvatsko narodno vijeće itd. Nabrojene su samo neke od mnogobrojnih emigrantskih organizacija koje su ujedinjavale Hrvate u težnji za rušenjem komunističke vlasti u domovini. Postoji bezbroj sačuvanih dokumenata, planova, programa, zapisa, sjećanja, uspomena, biografija, izjava, memoranduma upućenih stranim vladama, novinskih napisa, fotografija osoba koje su bile osnivači tih hrvatskih “ustaških” i “neprijateljskih” organizacija i sudionika u pojedinim događajima.⁶¹ Djelovanje tih organizacija kao i osoba koje su ih osnovale u prvo vrijeme teklo je pod statusom “politički progonjenih osoba” ili “političke opozicije” iz Jugoslavije. Taj status uvjetovao je stoga vrlo tolerantan odnos i financijsku pomoć vlasti zemalja domaćina.

Organiziranost i aktivnost političke hrvatske emigracije očitovala se izlaženjem velikog broja listova, periodičkih publikacija koju je pokretala, financirala i ispisivala prije svega hrvatska inteligencija na hrvatskom jeziku i na dugim jezicima svijeta. Ona je uveliko pridonijela popularizaciji imena Hrvatska, prihvaćanju ideje o samostalnoj Hrvatskoj kao i svega onoga što je svojom baštinom, kulturom i poviješću Hrvatska predstavljala. Mnoge od tih publikacija imale su u onom vremenu i sredini značajnu ulogu, dok u općem kontekstu kulturne baštine Hrvatske nisu imale neko značajnije mjesto, osim u lokalnom smislu. Dakako, bilo je vrlo teško zapadnjacima objasniti da je netko Hrvat, a ne Srbin iako je iz Jugoslavije. Naime, zahvaljujući državnoj, srpskoj propagandi i srpskim “kadrovima” tijekom niza godina Jugoslavija je u svijetu doživljavana kao Srbija i obrnuto. Odlučujuću ulogu u tome imala je i jugoslavenska diplomacija i njezino osoblje u kojoj je bilo samo nekoliko veleposlanika hrvatske nacionalnosti, najčešće u manje značajnim državama.

Svaka od navedenih hrvatskih organizacija, a bilo ih je puno više, s raznim ideološkim i političkim opredjeljenjima, uvjerenjima i ciljevima, svoje ideje širila je raznim novinama, biltenima, glasilima, časopisima, kalendarima, mjesječnicima, lecima itd., a tiskarska djelatnost bila je proširena diljem svijeta. Navest ćemo neke od najznačajnijih:

⁶¹ Od velikog broja političkih emigranata od 1945. do 1972. koji su svojim pisanjem, istupima i akcijama izvještavali svijet o zahtjevima Hrvata, navest ćemo neke od najpoznatijih: Ante Ciliga, Krunoslav Draganović, Vinko Nikolić, Stjepan Hefer, Vjekoslav Luburić, Ivo Oršanić, Ivo Korsky, Karlo Mirth, Ilija Jukić, Branimir Jelić, Jere Jareb, Franjo Eterović, Jure Petričević, Mate Frković, Antun Bonifačić, Dominik Šušnjara, Franjo Nevistić, Marijan Rudež, Stjepan Buć, Jakša Kušan, Milan Blažeković, Bruno Bušić, Dominik Mandić, Srećko Rover, Ivo Rojnica, Bogdan Radica, Tihomil Rađa, Branko Salaj, Gojko Borić, Tefko Saračević, Miodrag Milić, Vladimir Musa, Pavao Tijan, Danijel Crljen, Zorislav Dončević, Tihomil Drezga, Eugen Kvaternik, Jure Prpić, Stjepan Radeljak, Pero Maruna, Borislav Maruna, Ivan Cerovac, Mladen Schwartz, Zvonko Bušić, Željko Sabol itd.

Croatia - kulturnopolitički list Hrvata izbjeglica (Fermo), *Croatia* - časopis Hrvatskog narodnog otpora (Paris), *Croatian news and information from Croatia* (London), *Bilten* Hrvatske demokratske i socijalne akcije (Rim), *Bilten*, Hrvatski narodni odbor u Europi (Rim, Münster), *Glas Hrvata Tasmanije* (Tasmanija), *Drina* - vjesnik Hrvatskih oružanih snaga (Madrid), *Hrvatska* - centralni list Hrvatskog oslobodilačkog pokreta (Buenos Aires), *Hrvatski dom* - emigrantski list Australije, *Hrvatska gruda* - organ hrvatskih oslobodilačkih boraca za domovinu i emigraciju (Washington), *Hrvatski bilten* (London), *Hrvatski dom* (Liege, Melbourne), *Hrvatska borba*, *Hrvatska država*, *Hrvatska gruda*, *Hrvatska misao*, *Hrvatska smotra*, *Ognjište*, *Sloboda*, *Hrvatska revija*, kulturno-književni tromjesečnik (Buenos Aires), *Hrvatska luč* (Hallstahammar), *Hrvatska volja*, glasilo Hrvata na Orijentu (Damask), *Hrvatski putokaz*, *Hrvatska straža*, *Hrvatska riječ*, *Hrvatska sloboda*, *Hrvatska zora* (München), *Hrvatski put*, *Hrvatski glas* (Toronto), Informativni bilten, *Nova Hrvatska* (London), Informativni vjesnik, Bulletin, Mjesečnik hrvatskih prosvjetnih i dobrotvornih društava, *Mlada Hrvatska* - Glasilo hrvatskog demokratskog odbora u Europi, *Hrvatski radnik* - emigrantski list (Göteborg, Paris), *Hrvatski dom* (Švicarska), *Viesti hrvatskog narodnog otpora* (Australija i New Zeland), *Vjesnik* - organ Hrvatskog narodnog vijeća (Cleveland), *Vjesnik - Hrvatski oslobodilački pokret* (Ontario), *Uzdanica* - Glasilo hrvatske mladeži HOP /Hrvatski oslobodilački pokret/, i mnoga druga izdanja redovito su i opširno izvještavala, pisala, ali s različitih političkih gledišta i stajališta, o stanju i događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji, kao i o emigrantskim događajima, planovima i problemima u državama u kojima je emigracija djelovala.⁶²

Mnoga od navedenih glasila tajno su odašiljana u domovinu i vrlo često primateljima stvarala velike probleme s vlašću, a najčešće su primatelji završavali na sudskom procesu koji je ponekad rezultirao zatvorskom kaznom, posebno ako je primatelj bio hrvatski orijentiran ili pod emigrantskim, "neprijateljskim" utjecajem po rodbinskoj liniji pa je dobivena glasila (letke, brošure, knjige) osobno dalje raspacavao.⁶³ Iako je ondašnja vlast imala sve mogućnosti da na temelju zakonskih ovlasti zaplijeni i oduzme knjige i ostale tiskovine koje su stizale i na adresu Sveučilišne i nacionalne biblioteke u Zagrebu, na temelju zakona koji su joj to omogućavali, to nikad nije učinila, već je prihvaćala objašnjenje "da je Biblioteka dužna skupljati i čuvati knjige i ostalu građu o Jugoslaviji i Hrvatskoj kao povijesnu i dokumentacijsku građu bez obzira na njezinu ideološku i političku orijentaciju".⁶⁴

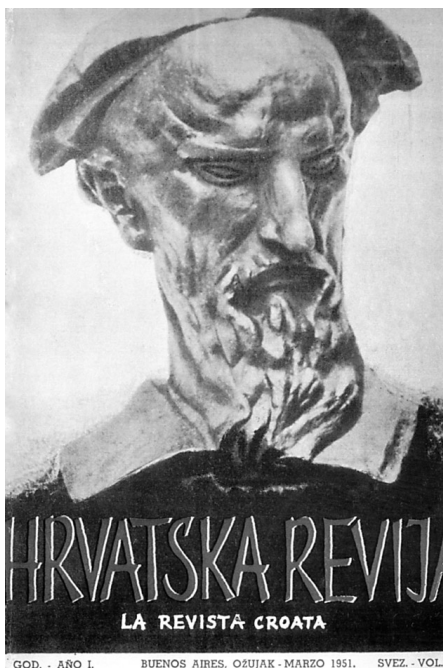
⁶² Zbirka iseljeničkog tiska Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu u koju spada i emigrantski tisak utemeljena je 1988. Nastala je nakon Drugog svjetskog rata, a prikuplja se sve do danas na različite načine, a najviše donacijama istaknutih hrvatskih političkih emigranta. Ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujem gosp. Branku Hanžu, vrlo susretljivom voditelju navedene zbirke koji mi ju je stavio na raspolaganje, dao smjernice i vrlo korisne sugestije. Opširnije, Branko HANŽ, "Hrvatski iseljenički tisak u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu", *HR*, Zagreb, broj 42, ožujak 1992., 123.

⁶³ Kažnjavalo se prema članku 118. "neprijateljska propaganda" ili članku 133. "verbalni delikt" Krivičnog zakona SFRJ.

⁶⁴ B. HANŽ, n.dj., 127.

Neka od navedenih 'ustaških', emigrantskih glasila izlazila su redovito, neka povremeno, periodički, a neka su prestala ili počela ponovno izlaziti, često mijenjajući naslove, što je ovisilo o domoljubnosti, entuzijazmu, organiziranosti, političkim stajalištima, ali najčešće financijskim mogućnostima izdavača. Hrvatska inteligencija učinila je sve što je mogla da ne dođe do iščezavanja i gaženja hrvatskog imena, da slika Hrvatske u svijetu bude prava slika o njoj, njezinim težnjama i borbi.

Hrvatska revija (HR), kulturno-književni tromjesečnik,⁶⁵ bila je najpotpuniji, najozbiljniji, ali i najoprečniji izvor političkog i kulturnog stanja, političkih gledišta, djelovanja i događaja u emigraciji i domovini. Pojavila se u trenutku kad je hrvatski narod bio poražen ne samo politički nego vojnički i kulturno. Ona je bila pisani i moralni doprinos borbi Hrvata za slobodu u kojoj su velike žrtve pretrpjeli hrvatski intelektualci, književnici i ostali slojevi društva. Zasluga je to hrvatske emigracije koja ju je pokrenula i govorila u ime svih poginulih, osuđenih na zatvorske kazne i prisilnu šutnju u domovini. U HR "se ogleda ona svijetla strana Hrvata. Svojim brojnim suradnicima i vrsnoćom njihovih priloga može se mjeriti sa sličnim izdanjima kulturnih naroda. A ona je ujedno dokaz, da Hrvatskoj na Balkanu nema mjesta. Tko zna ili može naslutiti neprilike i poteškoće, koje joj je u nemilom tuđem svijetu svladati, jade, brige i nevolje, koje je daleko od ljubljene domaje taru, pa vidi, da je uza sve to voljna baviti se knjigom i u ovako dostojnom ruhu na svijet iznijeti plodove svoga talenta i rada, valja da joj odade iskrenu počast i od srca joj zaželi, da

Naslovna stranica Hrvatske revije iz ožujka 1951. Zbirka iseljeničkog tiska, nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu.

⁶⁵ Prvi broj *Hrvatske revije* izišao je 9. ožujka 1951. u Buenos Airesu (Argentina).

što prije dočeka čas, kada će je minuti ova bijeda i jad u tuđini”.⁶⁶ Kao što je rečeno *HR* nije nimalo zaostajala za emigrantskim tiskovinama puno većih država. Hrvatska riječ, hrvatska misao, hrvatska kultura nije došla u situaciju da se posve asimilira i zagubi u tuđini, u državama u koje je pobjegla i nastavila živjeti. Hrvatska emigracija i dijaspora, više ili manje, prihvatila je *HR* koja ju je tijekom svog izlaženja izvješćivala o raznim idejama i stajalištima, tumačila im hrvatsku staru i suvremenu povijest, donosila priče, stihove, zapise iz davnina, uspomene iz rata i poraća, ispovijedi i svjedočanstva o egzodusu Hrvata u Bleiburgu, o križnom putu, ali i o Golom otoku. Ona je imala velik broj čitatelja u svijetu, ne samo Hrvata nego i njihovih domaćina, vlada, političara i intelektualaca, koji su nebrojeno puta podržavali njezine javne akcije i prosvjede i sudjelovali u njima, a također su surađivali i pisali u njoj. Zbog svojih suvremenih i objektivnih pogleda na razvoj i nedaće i ostale nepravilnosti vezane uz Hrvatsku, kao i kritike komunističkog/totalitarnog sustava, za razliku od tiskovina ekstremne emigracije, napisi u *HR* imali su odjeka i u domaćem komunističkom tisku. U tom tisku “mišljenja stanovitih pisaca iz slobode nailazila su na razjarene reakcije, ističući svaku misao u pravcu prava hrvatskog naroda na samostalnost, kao izraz ustaštva ili čak fašizma, iako najveći dio Revijinih suradnika nije bio vezan s ustaštvom, a da ne govorimo s fašizmom”.⁶⁷ Možda zbog takvih “nezavisnih” i “nezamislivih” stajališta *HR* nije u svim emigrantskim sredinama u inozemstvu imala ni izazvala *zasluženu* pažnju. Ona je bila bolje shvaćena, prihvaćena i tajno čitana u domovini. Iznimno je važno naglasiti da su se njezini vodeći dopisnici i suradnici jasno distancirali od ustaštva i fašizma. “Pokušaj ustaštva, da u okviru hrvatske države u ratu primijeni po uzoru četnika i komunista metodu masovnog istrebljenja, u suprotnosti je ne samo sa hrvatskim tradicijama nego s humanošću i demokratskim nazorima. Ustaška politika ne može biti uzor za buduća rješenja. Novi put mora biti: ravnopravnost bez obzira na narodnost, vjeru ili podrijetlo, demokracija i tolerancija u okviru hrvatske države. Do pojave ustaštva hrvatstvo je imalo velike kohezione snage.”⁶⁸ Velik broj suradnika okupljenih oko *HR* smatrao je da na ustaškim osnovama i s njegovom povijesnom hipotezom nije moguće pred zapadnim zemljama i svijetom uopće boriti se za demokratsku, modernu i samostalnu državu Hrvatsku. Ipak, suradnike *HR* napadao je komunistički režim da su ustaše i fašisti, strani plaćenici i agenti raznih obavještajnih službi. Emigracija je oštro negirala bilo kakvu povezanost s bilo kojom obavještajnom službom, naglašavajući da je “Laž o agentskoj službi hrvatskih intelektualaca u emigraciji iznosi/o/ Bakarić, /.../ Sluganski odnos Bakarića prema Rankovićevom policijskom aparatu, njegovo jugoslavenstvo i protivljenje osamostaljenju Hrvatske doveli su ga na prvo mjesto u Komunističkoj partiji u Hrvatskoj. Njegov zadnji napadaj na hrvatske intelektualce pokazuje, da je njegov stari sluganski duh ostao

⁶⁶ V. NIKOLIĆ, “Kultura i sloboda”, *HR*, JZ, VIII.

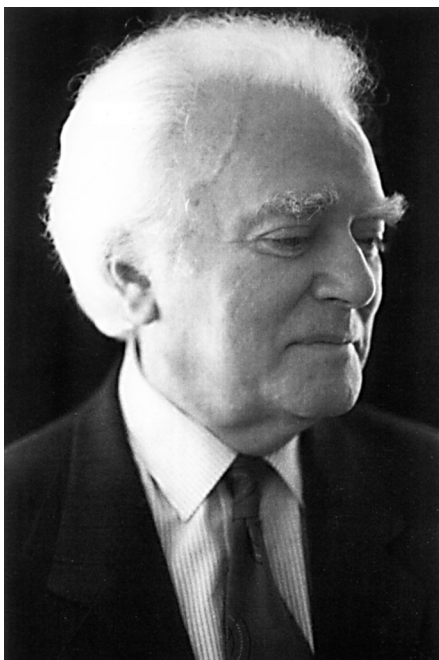
⁶⁷ Bogdan RADICA, Trideset i pet godina “Hrvatske revije” u slobodi, *HR*, rujan 1985., 400.

⁶⁸ Jure PETRIČEVIĆ, Put k ostvarenju Hrvatske države i međusobni odnosi država-nasljednica Jugoslavije, *HR*, rujan 1966., 13.

do danas isti i da se u strahu pred svojim gospodarima u Beogradu služi najobičnijim lažima i klevetama.”⁶⁹

Iz inozemstva odašljana i u tajnosti raspčavana u domovini, *HR* je popunjavala određenu prazninu u strogo kontroliranom domaćem tisku. Ona nije bila usko politički orijentirana kao što su bila neka od navedenih glasila. Bila je otvorena i za vrlo oprečna mišljenja i stajališta, uvijek spremna na dijalog i kritiku. To je i bio razlog što *HR* tijekom svog izlaženja nije postala glasilom ni jedne stranke, ni jednog pokreta.

Osnivač *Hrvatske revije* 1950. u Buenos Airesu (Argentina) bio je hrvatski književnik Vinko Nikolić⁷⁰ zajedno s Antunom Bonifačićem.⁷¹ V. Nikolić bio je glavni urednik revije sve do smrti. Pisana na predratnom pravopisu, pravo-

Vinko Nikolić, Šibenik 2. ožujak 1912 - Šibenik 12. srpnja 1997.

⁶⁹ Isto, ožujak 1970., 161.

⁷⁰ Vinko Nikolić rođen je 2. ožujka 1912. u Šibeniku gdje je završio pučku školu i katoličku realnu gimnaziju. Polaznik je Biskupskog sjemeništa. Diplomirao je 1937. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu hrvatsku književnost i jezik. Za vrijeme Banovine Hrvatske profesor je na Trgovačkoj akademiji. S hrvatskom vojskom i narodom povlači se 1945. u Austriju, a iz nje kao ratni zarobljenik u Italiju. Prilikom preseljenja iz jednog u drugi izbjeglički logor 27. ožujka 1946. iskače iz jurećeg vlaka te zamjenjuje status “zarobljenika” za status političkog emigranta. U Argentinu (Buenos Aires) dolazi 8. lipnja 1947. S Franjom Nevistićem od 1. rujna 1947. do lipnja 1950. uređuje zbornik *Hrvatska*. Od 1951. do svoje smrti bio je glavni urednik *HR*. Umro je u Šibeniku 12. srpnja 1997.

⁷¹ Dr. Antun Bonifačić rođen je 8. listopada 1901. u Puntu na otoku Krku. Školovao se u Pazinu i Sušaku. U Zagrebu je studirao slavistiku, romanistiku, hrvatski i francuski jezik i književnost. Od 1941. do 1945. bio je nadstojnik Odjela za kulturne veze Ministarstva vanjskih poslova NDH. Od 1945. u emigraciji je u Brazilu. Zajedno s V. Nikolićem pokreće *HR* 1951. Nakon smrti

Dr. Antun Bonifačić. Punta na Krku 8. listopada 1901. - Chicago 24. travnja 1986.

pisom kojim su pisali Hrvati u domovini,⁷² *HR* je obilježavala i predstavljala “konstruktivni kontinuitet hrvatske stoljetne nacionalne borbe za ostvarenje nezavisne države Hrvatske, za očuvanje ljudskih prava na polju hrvatske kulture, hrvatskog jezika i hrvatskog prisustva u Europi i u svijetu”.⁷³ Ona je upozoravala na probleme hrvatske političke emigracije, njezinu tamnu i za zapadni svijet neprihvatljivu stranu koja se izražavala terorističkim aktivnostima u Europi i Americi. U tim akcijama sudjelovao je njezin najekstremniji dio, mahom mladi ljudi “koji su odgojeni u socijalističkoj Jugoslaviji, a mnogi od njih su bili čak i članovi Saveza komunista Jugoslavije”.⁷⁴ Pokojni predsjednik Franjo Tuđman pokušao je opravdati takva stajališta i djelovanje, rekavši: “Povijesno gledajući, hrvatska emigracija, negirajući međunarodni poredak i Jugoslaviju u njemu, računajući s neriješenim blokovskim presizanjima i nagađanjima oko te Jugoslavije, samo je ekstreman izraz povijesnog

Stjepana Hefera 31. srpnja 1973. izabran je za predsjednika Hrvatskog oslobodilačkog pokreta, a na toj funkciji se zahvalio 1981. Umro je 24. travnja 1986. u Chicagu.

⁷² Kad je 1950. V. Nikolić u pismu postavio dr. Atunu Bonifačiću pitanje o pravopisu u *HR* “on se pismeno bez kolebanja izjasnio za povratak na predratni pravopis, obrazloživši, da je Pavelićevo zadiranje u područje pravopisa, uopće jezika, bilo nasilno, i, štaviše, naglasio je, da mi vani trebamo pisati istim pravopisom, kojim pišu hrvatski književnici u domovini, da bismo tako očuvali hrvatsko književno a i jezično jedinstvo. Zato je *HR* od svog prvog broja pisala umjerenom fonetikom i ijekavicom”. Hrvatski razgovori o slobodi, Drugi simpozij *HR* - srpanj 1971., München-Barcelona, 1974., 292.

⁷³ B. RADICA, n. dj., 401.

⁷⁴ Franjo TUĐMAN, “Domovinska svjedočanstva o suvremenoj Hrvatskoj”, *Hrvatska zauvijek*, prilozi hrvatskoj državotvornoj misli, Zagreb 1996., 123.

stremljenja hrvatskog naroda, koji kao i svaki drugi narod u naše doba teži k ostvarenju pune nacionalne suverenosti i prava da može sam, na demokratski način, odlučivati o svojoj sudbini u budućnosti, prije svega o modalitetima svojih odnosa s drugim narodima u Jugoslaviji i u europskoj zajednici.”⁷⁵ Dakako, pogled na hrvatsku političku emigraciju gledan samo kroz *HR* ne bi bio cjelovit, ali ni sasvim jednostran. Ona je nesumnjivo povezivala Hrvate raseljene diljem svijeta kako bi ostali povezani međusobno, s domovinom, ali i sa svijetom. Tu i jest najveća vrijednost *Hrvatske revije*⁷⁶ koja je kontinuirano i cjelovito pratila sve aktualne događaje u Hrvatskoj i Jugoslaviji kao i u sredinama diljem svijeta gdje je djelovala hrvatska emigracija.

Cjeloviti mozaik, nazvan *hrvatska politička emigracija*, zahtijeva opširnu elaboraciju arhivske građe i ostalu dokumentaciju u zemlji i inozemstvu, političke i programatske akte pojedinih stranaka, organizacija i pojedinaca i njihovu političku orijentaciju. Većina te građe nalazi se, nažalost, u inozemstvu i to većim dijelom u privatnim arhivima i stoga je teško dostupna. Zahvaljujući velikoj aktivnosti gosp. B. Hanža koji neumorno godinama uspostavlja kontakte diljem svijeta s pojedinim hrvatskim emigrantima, oni osobno ili pak njihova rodbina doniraju Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci dokumentaciju nastalu tijekom njihova života. Ipak, nezaobilazan i relevantan izvor o djelovanju emigracije je vrlo opsežan i dostupan emigrantski tisak.⁷⁷ Vrlo ugledni hrvatski emigrant Jere Jareb dao je najbolju bibliografiju hrvatskih emigrantskih knjiga i brošura, kao i novinskih članaka i periodike koja je nastala diljem svijeta i koja je nezaobilazna u istraživanju te problematike.⁷⁸

Hrvatska revija, koja više nije emigrantska, izlazi još i danas, nakon smrti njezina osnivača Vinka Nikolića, a izdaje ju Matica Hrvatska.⁷⁹

VII.

U ovom će radu ukratko biti iznesena neka stajališta, pogledi, aspekti, kritike, nezadovoljstva i razočaranja hrvatske emigracije zbog neuspjeha odnosno sloma *hrvatskog proljeća*. U emigrantskom tisku bilo je mnogo diskusija i rasprava, oprečnih stajališta o *hrvatskom proljeću*, s obzirom na to da je to

⁷⁵ Isto, 125.

⁷⁶ Uz *Hrvatsku reviju* i *Novu Hrvatsku* (London), hrvatska emigrantska inteligencija u inozemstvu pokrenula je još nekoliko iznimno važnih časopisa: *Journal of Croatian Studies* na engleskom (New York), *Studia Croatica* na španjolskom (Buenos Aires) i *Kroatische Berichte* na njemačkom jeziku (München).

⁷⁷ Franjo H. ETEROVIĆ, “Trideset godina hrvatskog iseljeničkog tiska 1945. - 1975.,” *HR JZ.*, 345.

⁷⁸ Jere Jareb rođen je u Šepurinama, na otoku Prviću kraj Šibenika 3. svibnja 1922. Najistaknutiji hrvatski emigrant napustio je Hrvatsku tijekom svibnja 1945., živio je u Austriji do 1951. kada odlazi ocu u SAD. Skupio je oko 3 400 bibliografskih jedinica koje su objavljene u *Croatia Pressu*; “Bibliografiju članaka hrvatskog emigrantskog novinstva i periodike” i “Bibliografiju hrvatskih knjiga i brošura”.

⁷⁹ *Hrvatska revija* utemeljena je 1928., obnovljena 1951. u Buenos Airesu. Godina 2000. bila je 50. godina njezina izlaženja, a 2001. obnovljen je tečaj i format.

bio značajan događaj u suvremenoj povijesti Hrvatske. Dakako, kao u svemu tako i u tumačenju ovog kulturno-političkog događaja nema jedinstvenog zaključka.

Hrvatska emigracija, bez ikakve dvojbe, smatrala je Josipa Broza Tita glavnim i jedinim krivcem za slom *hrvatskog proljeća* i represija koje su kasnije uslijedile, koji je "okružen srpskim generalima /.../ optužio vodstvo SKH, svu komunističku vladu, svu marksističku inteligenciju, svu omladinu, komunističku i nekomunističku" za ustaštvo i kontrarevoluciju.⁸⁰ Za sve to optužio je cijeli hrvatski narod. Nitko nije vjerovao da će Tito u očuvanju svoje vlasti "postupati na agresivan i upravo divljački način protiv cijelog jednog naroda, njegove sveučilišne omladine i njegove inteligencije".⁸¹ Pomoć u njegovu slamanju i konačnom slomu, po mišljenju te emigracije, pružio je nesumnjivo jugoslavenski vojni vrh na čelu s generalom Krstom Ljubičićem, Srbi u Hrvatskoj i jugoslavensko orijentirani Hrvati u Hrvatskoj, u CK SKH, predvođeni V. Bakarićem, Milkom Planinc, Dušanom Dragosavcem, Milutinom Baltićem, Jurom Bilićem, Emom Derossi-Bjelajac. Obračun s hrvatskim *nacionalizmom* odnosno *nacionalistima*, započeo je 23. srpnja 1971. uhićenjem Šime Đodana, gospodarskog tajnika MH i Marka Veselice, saveznog zastupnika i člana Upravnog odbora MH i njihovim izbacivanjem iz članstva SKH. Ta dva intelektualca Hrvata "dokazivali su strahovite nepravde, koje je Beograd pomoću SKJ vršio nad hrvatskim narodom. S dokazima u ruci. Sa statistikama samih beogradskih vlasti. Nisu izmišljali, ni tražili u Srbima 'Hrvate pravoslavne vjere', ni prisvajali bilo kakva dobra srpskog naroda. Ni kulturna, ni materijalna".⁸² Isključenje M. Veselice i Š. Đodana iz SKH, koji su bili tolerantni prema hrvatskim 'nacionalistima' i zahtijevali odcjepljenje Hrvatske od Jugoslavije, a za 'nacionalističke' ciljeve pridobili Maticu hrvatsku i Savez studenata Hrvatske, značio je kraj 'proljećara' i liberalizaciju koja je započela 10. sjednicom CK SKH. Istovremeno je to bio i udarac Matici hrvatskoj, koja je započela s oživotvorenjem svoga plana i programa s kulturnog stajališta. Prijetnja Tita hrvatskim komunistima da se moraju sami obračunati sa svojim *nacionalistima*, naišla je na osudu i otpor liberala i reformista u SKH. Vrhunac Titove prijetnje Hrvatska je doživjela 9. listopada iste godine na manevrima JA "Sloboda '71". Ta demonstracija snage JA bila je opomena Hrvatskoj. Tada je Tito "pred srpskim oficirima najavio otvorenu borbu protiv 'klasnog protivnika' u vidu 'nacionalizma' i 'šovinizma' u Hrvatskoj i pozvao vojsku, da 'takve pojave onemoguću'".⁸³ Osim Tita, i Bakarić, Blažević, Bilić, Dragosavac, kao i drugi centralisti i unitaristi na stranicama *HR* označeni su kao krivci za slom nacionalnog pokreta i izraziti protivnici države Hrvatske. To su malobrojni izdajnici u hrvatskoj povijesti koje hrvatski narod neće nikada slijediti. Na vlasti su se održali zahvaljujući "služinskoj podložnosti velikosrpskoj hegemoniji. Podređivanje hrvatskih životnih probitaka srpskim probitcima, biološko

⁸⁰ *HR JZ.*, 120.

⁸¹ Isto.

⁸² Franjo NEVISTIĆ, *Za slobodu čovjeka i Hrvatskog naroda*, Barcelona -München, 1989., 118.

⁸³ *HR*, prosinac, 1971., 384.

i gospodarsko slabljenje kao i genocid hrvatskog naroda bili su i ostali uvjeti njihovog održanja na vlasti. Na toj izdajničkoj i renegatskoj politici se i danas temelji vlast Tita i Bakarića. Puč u prosincu 1971. to najbolje pokazuje.⁸⁴ U prosincu 1971. put Hrvatske u *slobodu* bio je grubo zaustavljen. "Savez između srpske vojske i Tita sa sovjetskim zaleđem navijestio je hrvatskome narodu otvorenu borbu i uveo teror i nasilje. Svaka riječ o slobodi, pa i sama pomisao na slobodu, proglašena je zločinom. Velikosrpski vlastodršci povratili su se na godinu 1945., na godinu uvođenja strahovlade A. Rankovića."⁸⁵ Osim njih za slom *hrvatskog proljeća* emigracija optužuje i velik broj starih unitarista, prosovjetskih elemenata, koji su imenovani na stranicama *HR* i koji kao dugogodišnji partijski radnici Hrvatske upućuju pismo J. Brozu Titu te odobravaju njegovu politiku, izlaganje i zaključke 21. sjednice Predsjedništva SKJ iz Karađorđeva u borbi protiv hrvatskog nacionalizma. Inicijatori i organizatori pisma bili su Anka Berus, Zvonko Brkić i Antun Biber Tehek.⁸⁶ U pismu antireformista, protivnika hrvatskog nacionalnog pokreta, piše: "Dragi družo Tito, /.../ mi članovi ranijih centralnih komiteta SK Hrvatske i Jugoslavije izražavamo najpotpunije slaganje sa ocjenama i porukama koje si /.../ uputio SKH i svim komunistima Jugoslavije. /.../ počelo se manipulirati sa uopćenim podrškama Tebi, isticati stavove proteklog kursa SKH, a ujedno davati podršku i onima koji su direktno odgovorni za tešku političku situaciju i za štetne posljedice u prvom redu za radni narod Hrvatske. Zato izražavamo svoje nezadovoljstvo i bojazan zbog već prisutnih takvih tendencija /.../ koja je ozbiljno počela nagrizati osnove našeg socijalističkog društva, razbijati SK, eliminirati ulogu radničke klase i ozbiljno remetiti međunacionalne odnose u Hrvatskoj i Jugoslaviji. /.../, a Tebi i svim hrvatskim i jugoslavenskim komunistima obećavamo da ćemo Te u Tvojim revolucionarnim naporima svesrdno pomagati."⁸⁷

Označavanje djelovanja Matice hrvatske, istupe i stajališta pojedinih hrvatskih političara koji su se zalagali za interese Hrvatske, demonstracije i štrajk zagrebačkih studenata, odnosno nacionalni i masovni pokret u Hrvatskoj "kontrarevolucijom", izazvalo je veliko nezadovoljstvo i proteste Hrvata ne samo u domovini nego i dijaspori i emigraciji. Takvo gledište tadašnje vlasti još više je ujedinilo emigraciju u dugotrajnoj i životnoj ideji da Tita, Partiju odnosno nosioce nedemokratskog komunističkog režima u Jugoslaviji treba što prije srušiti. Naviknuta na demokraciju zapadnih zemalja u kojima se društvene promjene događaju legalno, emigracija je reagirala protestom i mržnjom prema svima koji su pridonijeli slomu *hrvatskog proljeća*. Zaprepaštenje i nerazumijevanje svih građana Hrvatske, kao i emigracije bilo je to veće jer su politički i gospodarski zahtjevi traženi i upućeni preko legal-

⁸⁴ Isto, 385.

⁸⁵ Hrvatski razgovori o slobodi, Drugi simpozij *HR* ., 11.

⁸⁶ Savka Dabčević-Kučar navodi da je "na mnoge potpisnike napravljen jak moralni i politički pritisak da to potpišu, a neki od potpisnika, barem po njihovim izjavama, čak nisu ni poznavali cijeli tekst". S. DABČEVIĆ-KUČAR, n. dj., II. svezak, 963.

⁸⁷ Jovan KESAR, Đuro BILBIJA, Nenad STEFANOVIĆ, *Geneza maspoka u Hrvatskoj*, Beograd, 1990., 866.

nih hrvatskih predstavnika u CK SKH i SKJ na surov način odbačeni. Pokret studenata brutalno je ugušen, a nosioci te nacionalne politike i rukovodstvo Matice hrvatske kažnjeni su visokim i strogim zatvorskim kaznama.⁸⁸ Takav represivni postupak potvrdio je mišljenje emigracije da su njihovi zahtjevi za rušenjem nedemokratske vlasti jedini pravi put izlaska iz komunističkog režima.

O 21. sjednici Predsjedništva SKJ održanoj 1. i 2. prosinca 1971. i sječi partijskog i državnog rukovodstva Hrvatske u Karađorđevu napisano je na stotine knjiga, a mnogi novinari, analitičari pa i strani povjesničari pokušali su dati objašnjenje tih događaja. Zaključak je jedinstven. Tom povijesnom sjednicom otpočelo je raspadanje i odumiranje Jugoslavije, što su bile prognoze nekih inozemnih promatrača i poznavatelja političkih, društvenih i gospodarskih prilika u Jugoslaviji. Vrlo ugledni londonski *The Economist* o toj sjednici izvješćuje: "Stari čovjek u paničnom strahu. Čistka koju je predsjednik Tito poduzeo u Hrvatskoj može otežati njihov zajednički život - čak i održavanje njihove nezavisnosti", a zatim nastavlja: "Politički udarac koji je predsjednik Tito izveo /.../ u Hrvatskoj, po veličini drugoj republici u jugoslavenskoj federaciji, bio je izveden bez posebnog napora. Hrvatske partijske vođe, koje je on 1. prosinca optužio zbog 'gnjilog liberalizma' i 'nacionalizma' na susretu licem u lice, u njegovom lovačkom rezervatu na sjeveru Srbije, mirno su podnijeli ostavke."⁸⁹ U zapadnim zemljama kriza u Jugoslaviji vrlo brzo je shvaćena kao kriza države i posljedica neriješenog nacionalnog pitanja, odnosno sukoba između Hrvata i Srba. Tito je uporno nastojao uvjeriti Zapad u suprotno "kako je njegovo rješenje nacionalnog pitanja i izmirenje nacionalnih suprotnosti njegovo pravo životno djelo".⁹⁰ Međutim, "taj je mit Tita i Jugoslavije poljuljan i srušen ne samo u redovima hrvatskih komunista nego i u inozemstvu. Na Zapadu su mnogi naivno vjerovali u Titovo 'trajno rješenje' nacionalnog pitanja u mnogonacionalnoj jugoslavenskoj državi i u Jugoslaviji kao čimbeniku mira. Mnogi su, nasuprot, zlonamjerno širili laži posebno o Hrvatima pod utjecajem velikosrpske propagande, netočno je prikazivan albanski i makedonski nacionalni problem".⁹¹ Događaji u Karađorđevu pokazali su da se kriza u Jugoslaviji ne može riješiti legislativnim putem, ali ni amandmanima, nego samo "starim sredstvima balkanskog primitivizma", odnosno represijom uz pomoć policije i vojske. O ostavkama vodećih hrvatskih političara HR kritički izvješćuje: "Tragikomičan je i silazak s vlasti ekipe Dabčević-Kučar, Tripalo i Pirker. Ta je ekipa uvidjela jedan dio dubine ponora, u koji je jugokomunizam s Titom na čelu strovalio hrvatski narod. Ta grupa pokušala je u datim prilikama do krajnjih mogućnosti braniti interese hrvatskog naroda. Ali kada je prisiljena

⁸⁸ B. JANDRIĆ, "Progon rukovodstva Matice hrvatske nakon sloma Hrvatskog proljeća," *Hereditas rerum Croaticarvm*, Zagreb, 2003., 370, ISTI, Uloga Matice hrvatske u događajima 1971. *Dijalog povjesničara/istoričara*, broj 7, Zagreb, 2003.

⁸⁹ *The Economist*, 18. prosinca 1971.

⁹⁰ *Hrvatska revija*, ožujak 1971., 387.

⁹¹ Isto.

na odstup, kada je bila duboko ponižena i uvrijeđena, i ljudski i intelektualno, odstupila je, ali se i sama dalje ponizila. Nije smogla dovoljno snage, da kaže punu istinu, nego je vršila samokritiku prema Titu i njegovim gospodarima, posipajući glavu pepelom i bacajući se u prašinu i blato. Tragično je i žalosno, kada Savka Dabčević-Kučar i Pero Pirker u ostavci izražavaju svoju spremnost i odlučnost, da se kao komunisti angažiraju 'u provođenju u djelo odluka Predsjedništva SKJ i riječi druga Tita, u borbi protiv hrvatskog separatizma i šovinizma.' Tragično je i žalosno, da Miko Tripalo u svojoj pismenoj ostavci Titu ističe svoje jugoslavenstvo i spremnost, da aktivno sudjeluje 'u borbi protiv šovinizma, protiv svih antisocijalističkih i kontrarevolucionarnih snaga.'⁹²

Na 23. sjednici CK SKH, održanoj 12. - 13. prosinca 1971. smijenjeno je hrvatski orijentirano partijsko rukovodstvo i postavljeno novo. Zadatak Milke Planinc, Josipa Vrhovca i Milana Miškovića bio je, prema izvješćima u *HR*, da uz pomoć Tita, Udbe i JA do kraja uništi hrvatsku "kontrarevoluciju". Što se tiče pokreta hrvatskih sveučilištaraca, emigracija je posebno osudila izjavu Josipa Vrhovca, člana Izvršnog komiteta (IK) CK SKJ "da je bivše studentsko rukovodstvo došlo ilegalnim udarom, s unaprijed odabranim i pripremljenim 'šefovima', da je iskazalo potpuno pomanjkanje demokratskog i humanog odnosa, /.../ i da treba ići na radikalno raščišćavanje na Sveučilištu i da tome veliki angažman moraju dati komunisti, posebno studenti koji se trebaju založiti na istinskim parolama SK"⁹³

Osim nakaradnih izjava o studentskim demonstracijama, emigracija je oštro reagirala na izjavu Vrhovca koji kategorički tvrdi da postoji istovjetnost ciljeva hrvatske "kontrarevolucije" i hrvatske "emigracije", podsjetivši "da je politička emigracija prebacila težište svoje borbe za 'osvajanje Hrvatske' u samu Hrvatsku"⁹⁴

Stajalište emigracije je da ta borba za suverenu Hrvatsku nije započela tijekom *hrvatskog proljeća*, nego traje od 1945. pa i prije. Emigracija također osuđuje izjavu Marinka Gruića, novoizabranog predsjednika GK SKH Zagreba, da su "nacionalističko-revolucionarni bunkeri pregrupirali svoje snage i mijenjajući taktiku infiltrirali se osim u Zagrebačko sveučilište i Maticu hrvatsku još i u niz listova i publikacija (*Tlo*, *Omladinski tjednik*, *HGG*, *Kritiku*, *Kolo*, u *Školsku knjigu*, itd.)"⁹⁵ Zaključak sjednice GK SKH Zagreb, održane 27. prosinca 1971., na kojoj je nasilno smijenjen Srećko Bijelić, tadašnji predsjednik, bio je rezultat zahtjeva Tita, generala Đoke Jovanića i Krste Ljubičića, kao i nekih hrvatskih političara (Čede Grbića). Emigracija također osuđuje neosnovan napad Marinka Gruića, člana Sekretarijata GK Zagreb na hrvatske intelektualce i izjavu: "U bici koju su započeli nacionalisti ne biraju sredstva, ima ih svuda. Razni: Veselice /.../ Đodani, Gotovci, Gamulini, Šošići

⁹² Isto, prosinac 1971., 387.

⁹³ Isto, ožujak 1972., 23.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto, 24.

i drugi njima slični /.../ u borbi za vlast /.../ stalno se hvale da imaju podršku u političkom vrhu SKH, oslanjaju se i guraju u akciju prije svega dosta malo ali ofenzivno jezgro studenata iz nedovoljno razvijenih krajeva od kojih mnogi nose u sebi mentalitete seoskog sirotinjskog radikalizma, iako su to u pravilu djeca bolje stojećih roditelja.”⁹⁶ Zvonko Brkić, ‘stari unitarist i terorist’, kako ga emigracija naziva u *HR*, također je pobornik terora nad Hrvatima kao u vrijeme Rankovića. U svojoj osudi proteklih događaja u hrvatskom nacionalnom pokretu, Brkić izriče odavno prešućivanu istinu. Točno je da “SK nema podloge u hrvatskom narodu /.../. Razjedinjen je narod, suočen sa šovinizmom i hrvatskim i srpskim. Razjedinjen je i SK. /.../ Uveden je oportunistički, malodušnost i karijerizam u SK. Oživio je neprijatelj i ojačao svoje pozicije, te /.../ predlaže primjenu sile: ‘razbiti politički neprijatelja, njegove punktove, pozicije i stjerati ga u rupu’.”⁹⁷ Emigracija je bila iznimno zadovoljna tom Brkićevom izjavom, jer potvrđuje njezino staro stajalište da SK nema plodno tlo ni podlogu u hrvatskom narodu. Na antihrvatskim stajalištima nastupaju M. Mišković, Č. Grbić, Mato Rajković, Milutin Baltić i ostali “hrvatski kadrovi” iz Hrvatske.

Emigracija je uputila niz memoranduma i protesta diljem svijeta zbog nasilnog smjenjivanja hrvatskog partijskog rukovodstva, kao i ostalih hrvatskih *kontrarevolucionara*. Međutim, hrvatska emigracija bila je razočarana i osjećala se izdanom i prevarenom zbog naknadnih samokritika koje su uputili Titu i partijskim forumima. Posebno se zamjera S. Dabčević-Kučar što je ne samo u svoje ime, nego i u ime P. Pirkerera izjavila: “Titovu kritiku masovnog pokreta koji predstavlja organizaciju sumnjivih ciljeva i sadržaja primamo bez rezerve /.../. Primajući komunistički odgovorno kritiku i povlačeći iz nje konzekvence, najenergичnije i s ogorčenjem odbacujemo, kao dugogodišnji komunisti i ljudi, tendencije, tumačenja i insinuacije da naše djelovanje u SKH pokušavaju na bilo koji način interpretirati kao idejno i politički tuđe SKH, šovinističko, antisamoupravno, frakcionaško, karijerističko i sl. Naša ostavka na članstvo u CK SKH izraz je odgovornosti za upućene nam kritike.”⁹⁸ Ili, “tako već ‘mitizirana’ Hrvatica Savka veli: ‘nije potrebno posebno isticati poznatu i historijski potvrđenu činjenicu, da je sudbinski interes svih naroda i narodnosti Jugoslavije, da žive u jednoj nesvrstanoj, vanblokovskoj, samoupravnoj zajednici, kako bi u njoj sačuvali i razvijali slobodu /.../’”⁹⁹ Takva samokritika ‘Savke’ - ‘kraljice Hrvata ili hrvatske ruže’ bila je sa stajališta emigracije nešto strašno, nepojmljivo. Također su bili nezadovoljni, užasnuti i ‘prevareni’ samokritikom Tripala koji je J. Brozu napisao: “/.../ prihvatio sam Vašu kritiku i suglasio se sa zaključcima koje je donijelo Predsjedništvo. Kritika se odnosi na nedovoljnu odlučnost, na nebudnost i liberalizam u borbi s klasnim neprijateljem, posebno s nacionalističkim snagama u Hrvatskoj.”¹⁰⁰

⁹⁶ Isto, 25.

⁹⁷ Isto, 27.

⁹⁸ Isto, prosinac 1971., 379.

⁹⁹ F. NEVISTIĆ, n. dj., 180.

¹⁰⁰ Isto.

Te samokritike vodećih hrvatskih političara izazvale su bijes i žalost, a shvaćene su kao 'izdaja' u redovima emigracije. Mnoge kritičke opservacije našle su mjesto na stranicama *HR* o metodama i strategijama rada partijskog rukovodstva u domovini tijekom *proljeća*. Zbog čega su promijenili svoja stajališta koja su zastupali tijekom *hrvatskog proljeća*? Zašto su 'izdali' hrvatski narod koji ih je vjerno pratio? Zašto su napustili intelektualce i rukovodstvo Matice hrvatske? Zašto nisu stali u obranu studenata i profesora?¹⁰¹ Zašto su dopustili progon sudionika masovnog pokreta? Po čemu je to 'maspok' imao sumnjive ciljeve? Zašto su se 'Savka' i 'Mika' predomislili? Na sva ova pitanja emigracija nije dobila odgovore!

VIII.

Iz iznesenoga se može zaključiti da je *HR* posvetila iznimnu pažnju i velik broj stranica događajima tijekom *hrvatskog proljeća*,¹⁰² a također je objavila vrlo opsežan i sistematičan prilog o tim događajima iz inozemnog tiska.¹⁰³

Velik broj autora pisao je o tim sudbonosnim događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji, iznosili su faktografske podatke, analize, stajališta, kritike, gledišta, propuste i primjedbe. Iznošenje svjetskoj javnosti stanja u Hrvatskoj uvelike je pridonijelo želji Hrvata za stvaranjem vlastite države.

Jedan od najutjecajnijih hrvatskih političkih emigranata Vinko Nikolić o *hrvatskom proljeću* je napisao: "Ne krijemo, da smo i mi polagali velike nade u 'hrvatsko proljeće', a nismo nikad imali ništa protiv u Karađorđevu svrgnutog hrvatskog političkog vodstva, ni onda, kad smo izlagali stanovitoj kritici neka djela vodećih pojedinaca. Narod u zemlji prihvaća ili odbija - makar ne mogao uvijek birati - svoje političko vodstvo, a ne emigracija. Mi smo, međutim, uvijek stajali na stanovištu, da se u *okviru Jugoslavije ne može ostvariti sloboda hrvatskog naroda*, nu znali smo i to, da nije isto *raditi* u Zagrebu i *željeti* i tražiti u inozemstvu. Jednako smo tako znali, da ima *različitim putova, više etapa i raznih taktika*, ali da je najvažnije dovesti narod do položaja da *on sam slobodno odlučuje o svojoj sudbini*. Mi smo stajali po strani, u *iščekivanju*, a nitko nam ne može uskratiti i pravo i dužnost brige za vlastitu domovinu i rođeni narod. /.../ Tragedija iz 1945. nije ustaška, nego velika tragedija čitave Hrvatske, nju moramo svi duboko poštivati. Ni slom u Karađorđevu nije njihov - *on je naš*: s 'hrvatskim proljećem' uzrasle su bile naše velike Nade! Nu,

¹⁰¹ Partijska organizacija Filozofskog fakulteta u Zagrebu isključila je iz članstva SKH Grgo Gamulina, Danila Pejovića, Miroslava Vaupotića, Miljenku Vuković, a opomena je izrečena Anti Vukasoviću zbog nebudnosti prema studenstkom pokretu. Također se isključuju iz SK studenti istog fakulteta Ferdo Bušić i Ante Žužul.

¹⁰² O *hrvatskom proljeću* u *HR* pisali su: Jure Petričević, Stanko M. Vujica, Bogdan Radica, Bruno Bušić, Grgo Gamulin, Dominik Mandić, Vinko Nikolić, Tihomil Rađa, Vlado Gotovac, Franjo Mikulić, Ivan Rumora, Hrvoje Vukelić i drugi.

¹⁰³ Bogdan RADICA, Zlokobni prosinac 1971., *HR*, ožujak 1972., 3. Dalje, *HR*, 74. Isključenje hrvatskog komunističkog vodstva i njegov odjek u tisku, Bivše hrvatsko komunističko vodstvo isključeno iz Saveza komunista. Isto, rujan 1972., 323. MASPOK - čuvanje nade i emigracija, Isto, JZ 1951. - 1975., 109.

nastavimo započeto djelo: u međusobnom poštivanju i razumijevanju možemo ostvariti plodnu suradnju za bolju budućnost našeg naroda i zemlje. Jedni drugima možemo mnogo dati, jedni od drugih mnogo primiti: niti je sva starost mudra, niti je sva mladost "luda". Uz stare panjeve treba prisloniti mlade cjepanice, potpaliti ih upaljivim prućem, da se razgori i rasplamsa Veliki Plamen, koji će obasjati čitavu Hrvatsku! To mora biti djelo svih živih Hrvata, da na žrtvama i tragedijama predaka pripremimo sreću potomaka!"¹⁰⁴

O stajalištima hrvatske političke emigracije u vezi s *hrvatskim proljećem* iznesenima na stranicama *Hrvatske revije* moglo bi se pisati opširnije i detaljnije jer tema je vrlo zanimljiva, zahtjevna, opširna i zaslužuje veliku pažnju.

Saga o hrvatskom nacionalnom i masovnom pokretu, *hrvatskom proljeću*, nije završena i na povjesničarima je da uz dragocjenu pomoć malog broja živućih sudionika tih događaja "ispričaju" priču do kraja, ne čekajući sljedeću, 40. obljetnicu.

Zaključak

Hrvatska politička emigracija za slom *hrvatskog proljeća* smatra najodgovornijim Josipa Broza Tita. Uz njega okrivljuju vrh JNA, Srbe u Hrvatskoj, kao i projugoslavenski orijentirane Hrvate. Iako su velikosrpski ideolozi oduvijek sanjali o velikoj Srbiji, stvaranje Nezavisne Države Hrvatske, u čemu su ih Hrvati 'preduhitrili', doživjeli su kao "udar iz vedra neba". Zbog toga "poraza" sve svoje snage i utjecaj u zemlji i inozemstvu koristili su za dezavuiranje Hrvata i Hrvatske, proglašavajući sve njihove radnje, od borbe za hrvatski jezik, Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, zaključke 10. sjednice CK SKH, gospodarske reforme, studentski protest, do pjevanja starih hrvatskih pjesama i vihorenja hrvatske zastave *ekstremnim hrvatskim nacionalizmom*. Hrvatska politička emigracija kontinuirano se suprotstavljala komunističkom režimu još od svibnja 1945. kad su partizani nad povorkama vojnika koji su napuštali domovinu, civila i njihovih obitelji izvršili odmazdu s neviđenim pokoljima zbog njihova ustaškog uvjerenja i odanosti Paveliću i NDH. Ta komunistička represija, ti pokolji koji su izvršeni u Bleiburgu i na križnom putu Hrvata, bili su osveta i služili su kao primjer svima koji su bili protiv tog režima. Taj neizbrisiv egzodus u sjećanjima hrvatskih političkih "ustaških" emigranata nije bio zaboravljen, što je i sam Bakarić naglasio. *Hrvatsko proljeće* pružilo je iskricu nade da se Hrvatska može izdvojiti iz Jugoslavije i postati slobodna i nezavisna država. No, i Tripalo je priznao "da nije bilo objektivnih uvjeta za hrvatski revolucionarni ustanak". Tito je uz pomoć JA prisilio "Hrvate" da se obračunaju s Hrvatima. Ostavke i politički procesi protiv hrvatskih intelektualaca, političara i studenata bili su svakodnevna pojava u političkom životu Hrvatske, ali i Jugoslavije do jeseni 1972. Ostavke je dao vrh SKH: S. Dabčević-Kučar, M. Tripalo, P. Pirker, S. Bijelić, I. Šibl, Marko Koprtla, Janko Bobetko; iz vlade: Dragutin Haramija, Vjekoslav Prpić, Makso Baće, Milivoj Rukavina, a u zatvor je dospjelo i rukovodstvo Matice hrvat-

¹⁰⁴ Hrvatski razgovori o slobodi, Drugi simpozij HR, 561./562.

ske: Franjo Tuđman, Ante Bačić, Joso Ivičević-Bakulić, Šime Đodan, Vlado Gotovac, Hrvoje Šošić, Bruno Bušić, Zvonimir Komarica, Vlatko Pavletić i Marko Veselica. Na zatvorske kazne osuđeni su i studentske vođe: Dražen Budiša, Goran Dodig, Ivan Zvonimir Čičak i Ante Paradžik. Svi su oni osuđeni za krivično djelo protiv države i naroda kontrarevolucionarnim napadom na državno i društveno uređenje (članak 100. i 109. KZ), a kao otežavajuća “okolnost” bila im je povezanost s hrvatskom “ustaškom” emigracijom i *Hrvatskom revijom*. Iz tog vremena svima je ostao u sjećanju Titov poziv “sudovima, da se ne drže zakona ‘kao pijan plot’, te su tužioc i suci imali muke u opravdanju svojih dokaza o protuzakonitom radu optuženih”.

Hrvatska “trilogija”, Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1967.), studentski pokret (1968.), Deseta sjednica CK SKH, *Magna charta libertatum* (1970.) - *hrvatsko proljeće*, bila je kamen rascjepa i nesloge. “Trilogija” je bila istovremeno hvaljena i kritizirana ne samo u partijskom rukovodstvu Hrvatske, nego i u hrvatskoj političkoj emigraciji. No, ta usporedna analiza je tema za neku drugu raspravu. Manji broj emigranata bio je zadovoljan držanjem hrvatskih komunista i njegova vodstva, i iako su smatrali da je to bila utopija, bili su ‘zadovoljni’ barem i pokušajem. Drugi su bili nezadovoljni, smatrajući da su izdani i prevareni ostavkama vodećih hrvatskih političara. Također su bili uvjereni da je sklopljen ‘tajni’ sporazum između Tita i partijskog rukovodstva Hrvatske koje zbog toga nije završilo u zatvoru.

Ondašnja emigrantska *Hrvatska revija*, osnovana daleke 1951. u Argentini, dala je tijekom svog izlaženja izniman i vrijedan doprinos borbi za slobodu i samostalnost Hrvatske.

Key words: Hrvatska revija, Croatian political émigrés, Croatian spring movement in 1971.

SUMMARY

CROATIAN POLITICAL ÉMIGRÉ VIEWS ON CROATIAN SPRING MOVEMENT (ARTICLES FROM THE MOST IMPORTANT CROATIAN ÉMIGRÉ REVIEW *HRVATSKA REVIIJA*)

Using the articles from the most important Croatian émigré review *Hrvatska revija*, which was published in Argentina, the author tried to present views of the Croatian émigrés on political, social and cultural events and developments in Croatia during the Croatian spring movement in 1971. There is no doubt that 10th conference of the Central committee of the Croatian league of communists and 21st conference of the Presidency of the Yugoslav league of communists were seen as a turning point which led to fall of the Croatian spring movement and subsequently to persecution of all important persons who participated in that movement. All these events were covered in many various articles that were published in *Hrvatska revija*.